

Morele Hulpmiddelen: Jeugdzorg

Besluitvorming Belicht

Een onderzoek naar de invloed van hulpmiddelen voor morele reflectie op morele besluitvorming in de jeugdzorg.

Naam: Enya Groenland

Studentnummer: s3624564

E-mail: e.groenland@student.rug.nl

Universiteit: Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit: Religie, Cultuur en Maatschappij

Opleiding: Master Geestelijke Verzorging

Eerstebegeleider: Dr. A.Visser-Nieraeth

Tweedebegeleider: Dr. C Jedan

Inleverdatum eerste versie: 25 juni 2023

Inleverdatum definitieve versie: 17 juli 2023

Voorwoord

Voor u ligt mijn masterscriptie voor het afronden van mijn Master Geestelijke Verzorging aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ik heb tijdens het schrijven van deze scriptie veel geleerd over het analyseren van data en over het academisch schrijfproces. Graag wil ik mijn begeleider Dr. Anja Visser-Nieraeth bedanken voor haar kritische blik en deskundigheid. Zonder haar feedback was het succesvol afronden van deze scriptie niet mogelijk geweest. Daarnaast wil ik Tjeerd Van Der Meer bedanken voor het mogelijk maken van de opdracht en het verstrekken van de data. Tot slot wil ik graag mijn beste vriend Felix Punte en mijn moeder Anna Kroezen bedanken voor de nuttige inzichten en emotionele steun tijdens het schrijven.

Ik wens u veel plezier met het lezen van de scriptie!

Enya Groenland

Groningen, 17 juli 2023

Inhoudsopgave

VOORWOORD	2
INHOUDSOPGAVE	3
SAMENVATTING	5
HFDST 1: INLEIDING	6
Probleemstelling	6
Deelvragen en leeswijzer	8
HFDST 2: THEORETISCH KADER: WAT IS MORALITEIT?	10
Introductie moraliteit	10
Definitie moraliteit	11
Terminologie	12
Cultuur	12
Individueel en Gemeenschappelijk	13
Egoïsme	15
Morele emoties	17
Samenvattend	21
Hypotheses	22
Onderzoeksontwerp	23
Dataverzameling	24
Deelnemers	25
Dataverwerking en -analyse	25
Ethiek	27
Validiteit en betrouwbaarheid	27
HFDST 4: ONDERZOEKSRESULTATEN	28
Wat voor morele dilemma's komen de jeugdzorgprofessionals tegen?	28

Hoe reageren de jeugdzorgprofessionals op de morele dilemma's?	30
Wat bieden de drie hulpmiddelen voor morele reflectie volgens de jeugdzorgprofessionals?	31
Beroepscode	31
Richtlijnen	32
Box voor Morele Jamsessie	33
Wat is de jeugdzorgprofessionals bijgebleven na de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek'?	35
Conclusie	38
HFDST 5: DISCUSSIE	41
HFDST 6: AANBEVELING	44
Normen en waarden	44
Methode	44
LITERATUURLIJST	46

Samenvatting

Jeugdzorgprofessionals geven aan geconfronteerd te worden met morele dilemma's als gevolg van onacceptabel gedrag van ouders en verzorgers. Dit vormt een obstakel voor de zorg voor het kind. Om hen te ondersteunen, heeft Jeugdhulp Friesland de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek' ontwikkeld waarin hulpmiddelen voor morele reflectie in worden behandeld. Het doel van dit onderzoek was om inzicht te krijgen in de impact van training en hulpmiddelen voor morele reflectie op de besluitvorming van jeugdzorgprofessionals, met als indirect gevolg de kwaliteit van zorg voor kinderen in situaties waarin onacceptabel gedrag van ouders of verzorgers een rol speelt. Het primaire doel was het begrijpen van hoe hulpmiddelen voor morele reflectie bijdragen aan het vergemakkelijken van morele dilemma's, zodat de effecten ervan handiger kunnen worden vertaald naar aanpassingen in werkwijzen en de hulpmiddelen. Voor dit onderzoek werd een mixed-methods aanpak gehanteerd, waarbij uitgebreid literatuuronderzoek werd uitgevoerd om verschillende contexten van moraliteit te verkennen. Daarnaast werden bestaande gegevens van Jeugdhulp Friesland gebruikt, waaronder een dataset van de Box voor Morele Jamsessies en een dataset met reflectietoetsen over de hulpmiddelen en de training.

Na de training gaven de jeugdzorgprofessionals aan dat er bij de besluitvorming rond morele dilemma's meer nadruk is gelegd op reflectie en zelfbewustzijn, communicatie met collega's en het naleven van de beroepscode en richtlijnen. Voorheen vertrouwden de jeugdzorgprofessionals voornamelijk op hun intuïtie en ervaring, maar na de training lijken ze vaker te grijpen naar formele bronnen zoals de beroepscode en de richtlijnen. Bovendien waren ze van plan om de Box voor Morele Jamsessie vaker te gebruiken, wat duidt op een verschuiving naar meer formele morele overwegingen. Aanbevelingen voor een toekomstig onderzoek omvat het afnemen van vragenlijsten vóór en na de training, evenals het gebruik van meerdere meetmomenten om een beter beeld te krijgen van de langetermijneffecten van de training en de hulpmiddelen. Daarnaast is het zinvol om verder onderzoek te verrichten naar de waarden die jeugdzorgprofessionals hanteren, zowel in hun professionele als in hun privéleven. Hoewel er een onderscheid bestaat tussen deze waarden, erkennen ze dat persoonlijke waarden altijd van invloed zijn op hun werk.

Hfdst 1: Inleiding

Probleemstelling

Jeugdzorgprofessionals komen tijdens hun werk regelmatig in aanraking met onacceptabel gedrag van ouders en verzorgers. Dit gedrag varieert van extremistische ideeën tot verwaarlozing, en het belemmert goede zorg voor het kind. Voor jeugdzorgprofessionals leidt dit gedrag van ouders tot morele dilemma's (Tjeerd van der Meer, persoonlijke communicatie, februari, 2023). Enerzijds beseffen ze dat ze een zorgtaak hebben voor het welzijn van het kind, maar anderzijds hebben ze geen directe verantwoordelijkheid voor het gedrag van de ouders dat ze observeren. Hierdoor bevinden de jeugdzorgprofessionals zich in een lastig parket en weten ze niet altijd welke stappen ze moeten ondernemen om het dilemma op te lossen (Jeugdhulp Friesland. 2023. Data Box voor Morele Jamsessie Casussen).

Om meer ondersteuning te bieden in deze complexe situaties heeft Jeugdhulp Friesland de training 'Beroepsstandaard, Tucht recht en Ethiek' ontwikkeld. Deze training richt zich op het verstrekken van kennis en vaardigheden met betrekking tot morele dilemma's in de jeugdzorg. Tijdens de training worden jeugdzorgprofessionals geïnformeerd over onderwerpen als het tucht recht, de beroepscode, De Richtlijnen Jeugdhulp, cultuur en andere morele aspecten die relevant zijn binnen hun vakgebied (Tjeerd van der Meer, persoonlijke communicatie, februari, 2023). Daarnaast worden ze getraind in het gebruik van de 'Box voor Morele Jamsessie', een speciaal ontworpen instrument om morele dilemma's te onderzoeken en te bespreken (Bloemhof 2013b). In deze scriptie wordt er vooral aandacht besteed aan de beroepscode, de richtlijnen en de 'Box voor Morele Jamsessie'. Deze drie hulpmiddelen voor morele reflectie worden kort toegelicht:

- Beroepscode: De Beroepscode Jeugd is een ethische richtlijn opgesteld door de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW) voor jeugdzorgprofessionals. Het dient als leidraad voor professionals in de jeugdzorg en biedt richtlijnen voor hun gedrag en handelen. De code behandelt verschillende aspecten van het beroep, zoals verantwoordelijkheden, relaties met de jeugdige en hun omgeving, samenwerking met andere professionals en bevordering van sociale rechtvaardigheid. Belangrijke thema's zijn onder andere kwaliteitszorg, respect voor rechten en privacy van de jeugdige, non-discriminatie en streven naar gelijkwaardigheid en participatie (Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk [BPSW] 2016).
- Richtlijnen: De Richtlijnen Jeugdhulp, ontwikkeld door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) in samenwerking met experts en organisaties, zijn professionele standaarden die jeugdzorgprofessionals begeleiden bij het bieden van kwalitatieve hulp. Ze ondersteunen bij besluitvorming over passende interventies en organisatie voor zorg,

en bieden een kader voor verantwoording en toetsing van professioneel handelen. De richtlijnen zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, professionele ervaring en de voorkeuren van jeugdigen en ouders. Ze dienen als leidraad voor goede zorg in specifieke onderwerpen, zoals gedragsproblemen of pleegzorg. Ze kunnen worden toegepast bij intakegesprekken, het opstellen van hulpverleningsplannen, interventiekeuze, en worden gebruikt voor protocollen, beleid en opleidingen binnen jeugdhulporganisaties (Nederlands Jeugdinstituut et al. 2023).

- Box voor Morele Jamsessie: De box is een hulpmiddel ontwikkeld binnen Jeugdhulp Friesland om zorgprofessionals te ondersteunen bij het omgaan met morele dilemma's. Het is een interactieve tool die gebruikt wordt in een gestructureerd proces van morele reflectie (Bloemhof 2013a). De box bevat verschillende onderdelen, waaronder uitleg over Jammen, spelregels, waarden en normen, en vragenkaarten. Tijdens een Jamsessie bespreken deelnemers casussen aan de hand van de vragen, waarbij diverse perspectieven en argumenten worden uitgewisseld. Het doel is om de bewustwording van waarden te vergroten en jeugdzorgprofessionals in staat te stellen geïnformeerde beslissingen te nemen (Bloemhof 2013b). De box kan worden gebruikt in trainingen, intervisiebijeenkomsten en teamoverleggen.

De hulpmiddelen samen bieden ze een uitgebreid kader voor ethische reflectie en actie en elk hulpmiddel benadrukt een ander aspect. Ten eerste biedt de beroepscode biedt een ethische richtlijn voor het gedrag van professionals en behandelt onderwerpen als verantwoordelijkheden, relaties, samenwerking en sociale rechtvaardigheid. Ten tweede biedt de Richtlijnen Jeugdhulp een goed onderbouwde basis voor de besluitvorming over passende interventies en organisatie van zorg in verschillende situaties. Als laatste biedt de 'Box voor Morele Jamsessie' een uniek instrument dat specifiek is ontworpen om een gestructureerd proces van morele reflectie te vergemakkelijken. Dit hulpmiddel kan bijzonder waardevol zijn bij het bespreken en onderzoeken van morele dilemma's, omdat het verschillende perspectieven en argumenten naar voren brengt en zo bijdraagt aan een beter begrip van de situatie en mogelijke oplossingen. Daarnaast zijn deze hulpmiddelen specifiek ontworpen voor de context van jeugdzorg, waardoor ze relevant zijn voor de situaties en uitdagingen waarmee jeugdzorgprofessionals worden geconfronteerd.

Hoewel er veel literatuur geschreven is over diverse ethische theorieën en over de relevantie van ethiek in verschillende domeinen zoals marketing, onderwijs, onderzoek en zorg, is er opvallend weinig aandacht besteed aan de werking van specifieke hulpmiddelen voor morele reflectie en hoe deze bijdragen aan het vergemakkelijken van morele dilemma's en het verminderen van morele stress bij jeugdzorgprofessionals (o.a. Gülcan 2015; Halwani 2003; Farrimond 2013). Het is daarom interessant om nader te onderzoeken wat deze hulpmiddelen voor morele reflectie precies bieden en op welke manier ze het voor jeugdzorgprofessionals

makkelijker maken om met morele dilemma's om te gaan. Het gebrek aan beschikbare literatuur en onderzoek op dit gebied maakt dit onderzoek des te relevanter en urgent. Door een dieper inzicht te krijgen in de werking van deze hulpmiddelen voor morele reflectie kunnen we een waardevolle bijdrage leveren aan de kennis en de praktijk van morele besluitvorming in de jeugdzorg.

Het doel van dit onderzoek is om mensen in staat te stellen om op basis van de verkregen onderzoeksresultaten te reflecteren over de voordelen die deze hulpmiddelen bieden en hoe ze de bestaande werkwijze kunnen verbeteren. Hierbij wordt gestreefd naar een kritische evaluatie en mogelijke optimalisatie van de huidige aanpak in de jeugdzorg. Dit onderzoek richt zich op de verzamelde data van Jeugdhulp Friesland, waarbij jeugdzorgprofessionals twee vragenlijsten hebben ingevuld over de training en de gebruikte hulpmiddelen voor morele reflectie. Specifieker, streeft dit onderzoek naar het krijgen van een beter begrip van de impact van de training en de hulpmiddelen voor morele reflectie op de besluitvorming van jeugdzorgprofessionals en daarmee indirect op de kwaliteit van zorg voor kinderen in situaties waarin onacceptabel gedrag van ouders of verzorgers een rol speelt. Door het analyseren van de verzamelde data wordt er inzicht verkregen in de ervaringen, percepties en veranderingen die jeugdzorgprofessionals hebben ondergaan na het volgen van de training en het hulpmiddelen voor morele reflectie.

Deze doelstelling vertaalt zich in de volgende hoofdvraag:

Hoe helpen de beschikbare hulpmiddelen voor morele reflectie voor jeugdzorgprofessionals bij het vergemakkelijken van morele dilemma's?

Deelvragen en leeswijzer

Om de hoofdvraag van deze scriptie te beantwoorden, kan de scriptie worden opgedeeld in vier secties. Elke sectie heeft zijn eigen set van leidende deelvragen en subvragen die eraan verbonden zijn. Door deze aanpak wordt een gestructureerde en coherente benadering gevolgd, wat bijdraagt aan het begrijpen van het onderwerp en het beantwoorden van de hoofdvraag.

De eerste sectie van de scriptie betreft een literatuuronderzoek en richt zich op het concept van moraliteit. Hierbij wordt gezocht naar een definitie van moraliteit en wordt er dieper ingegaan op wat moraliteit inhoudt. Daarnaast wordt er onderzocht wat de geschiedenis van moraliteit is en hoe morele dilemma's ontstaan. Het is van belang om te begrijpen hoe mensen morele dilemma's ervaren en welke impact dit heeft op hun denken, voelen en handelen. Dit geeft namelijk inzicht in de complexiteit van het menselijk moreel bewustzijn en hoe individuen morele beslissingen nemen in uitdagende situaties.

De tweede sectie van de scriptie richt zich specifiek op de morele dilemma's waar jeugdzorgprofessionals mee te maken krijgen. Hierbij zijn de casussen als data gebruikt om te onderzoeken met welke morele dilemma's de jeugdzorgprofessionals worden geconfronteerd. Er wordt gekeken naar de complexe aard van deze verschillende situaties die morele vraagstukken oproepen. Daarnaast wordt er geanalyseerd hoe jeugdzorgprofessionals reageren op deze morele dilemma's, welke waarden in het geding komen en welke gevoelens de situaties oproepen.

De derde sectie van de scriptie is gewijd aan de data van de reflectietoetsen van de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek' die een cruciale rol speelt in dit onderzoek. Het is van belang om een grondige analyse te maken van het effect van de hulpmiddelen voor morele reflectie en instrumenten die tijdens deze training aan jeugdzorgprofessionals worden aangeboden. En om te begrijpen op welke manier ze deze professionals ondersteunen bij het nemen van morele beslissingen. Speciale aandacht wordt hierbij besteed aan de beroepscode, richtlijnen en de 'Box voor Morele Jamsessie'. Door deze hulpmiddelen voor morele reflectie te onderzoeken, kunnen we hun doel en functie beter begrijpen en hun rol in het vergemakkelijken van morele dilemma's in kaart brengen.

De vierde en laatste sectie van de scriptie richt zich op vormen van een conclusie, oftewel het begrijpen van de effectiviteit voor hulpmiddelen voor morele reflectie volgens jeugdzorgprofessionals. Hierbij worden theoretische concepten en benaderingen geïdentificeerd die ten grondslag liggen aan de onderzoeksresultaten. Door deze vragen te beantwoorden, kan de effectiviteit van de hulpmiddelen voor morele reflectie geëvalueerd worden.

In deze scriptie wordt de hoofdvraag zodoende beantwoord door het behandelen van de volgende deelvragen en bijbehorende subvragen:

- Wat is moraliteit?
 - o Welke definities van moraliteit zijn er?
 - o Hoe is moraliteit onderzocht?

- Wat is morele besluitvorming?
 - o Wat is een moreel dilemma?
 - o Hoe ontstaan morele dilemma's?
 - o Wat de zijn morele dilemma's waar de jeugdzorgprofessionals tegenaan lopen?
 - o Waarom lopen jeugdzorgprofessionals tegen morele dilemma's aan?
 - o Hoe reageren de jeugdzorgprofessionals op deze morele dilemma's?

- Wat houden de drie hulpmiddelen in voor morele reflectie in?
 - o Wat is de theoretische relatie tussen hulpmiddelen voor morele reflectie en morele dilemma's?

- Hoe reageren jeugdprofessionals op de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek'?
 - Hoe reageren de jeugdprofessionals op de Beroepscode?
 - Hoe reageren de jeugdprofessionals op de Richtlijnen?
 - Hoe reageren de jeugdprofessionals op de Box voor Morele Jamsessies?

De beantwoording van deze vragen vinden gedeeltelijk plaats in het theoretisch kader en gedeeltelijk in de onderzoeksresultaten. In het theoretisch kader wordt er gefocust op een bredere definitie en in de onderzoeksresultaten komen de specifieke ervaringen van de jeugdzorgprofessionals terug. Uiteindelijk zal dit leiden tot een conclusie waarin de hoofdvraag van de scriptie wordt beantwoord.

Hfdst 2: Theoretisch Kader: Wat is moraliteit?

Dit theoretisch kader behandelt uitgebreid moraliteit, met een focus op de definitie, individuele en gemeenschappelijke aspecten, egoïsme, morele emoties en besluitvorming. We beginnen met het definiëren van moraliteit, gevolgd door het verkennen van gerelateerde termen om duidelijkheid te scheppen. Daarna wordt er onderzoek gedaan naar de omstandigheden en oorzaken die moraliteit tot een uitdaging kunnen maken, oftewel morele dilemma's, waarbij wordt benadrukt dat deze vaak voortvloeien uit egoïstisch gedrag.

Vervolgens worden morele emoties geanalyseerd vanwege de reactie op onze morele dilemma's, waarna we concluderen met een diepgaande kijk op het proces van morele besluitvorming.

Introductie moraliteit

Ethiek, soms aangeduid als morele filosofie, is een academische discipline die zich richt op het conceptualiseren van wat als moreel goed en kwaad wordt beschouwd ("Ethics" Encyclopædia Britannica 2023). De term 'ethiek' vindt zijn oorsprong in het Griekse woord 'ethos', dat vertaald kan worden als 'levenswijze' (Harper 2023). Binnen het domein van de filosofie leidt de discussie over ethiek onvermijdelijk tot een overzicht van diverse stromingen en theorieën die door de jaren heen zijn ontwikkeld.

Voor de doeleinden van deze scriptie is het echter minder relevant om een uitgebreide verkenning van de geschiedenis van de filosofie te ondernemen. In plaats daarvan richten we ons op de definitie en geschiedenis van moraliteit zelf. Met deze benadering kunnen we inzien waarom we bepaalde ethische stromingen en theorieën hebben geformuleerd en waarom we morele instrumenten hebben ontwikkeld. Dit biedt ons een beter begrip van wanneer en waarom morele dilemma's voorkomen. Deze kennis stelt ons in staat om de centrale onderzoeksvraag van deze scriptie te beantwoorden: Hoe helpen de beschikbare hulpmiddelen voor jeugdzorgprofessionals bij het vergemakkelijken van ethische dilemma's?

Definitie moraliteit

Er bestaat geen overeenstemming over de definitie van moraliteit, zowel tussen verschillende vakgebieden zoals filosofie, psychologie en neurologie, als binnen deze vakgebieden zelf (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2023). Er is een selectie gemaakt van veel gebruikte definities van moraliteit met het doel een grondiger inzicht te verkrijgen in de subjectieve aard van deze term. Vervolgens zal ik deze definities analyseren.

1. Moraliteit omvat een set van principes of richtlijnen die individuen gebruiken om te bepalen wat juist of fout is, goed of slecht (Kohlberg 1984, 170-86).
2. Moraliteit verwijst naar de gedragscode die binnen een bepaalde cultuur of samenleving als acceptabel wordt beschouwd (Harman 1999, 35-9).
3. Moraliteit is naar een set van regels of principes die menselijk gedrag regeren in termen van wat als goed of fout, goed of slecht wordt beschouwd (Rachels 2003, 13).
4. Moraliteit verwijst naar een set van overtuigingen over wat goed en fout is die worden gedeeld door een gemeenschap of samenleving (Haidt 2003).
5. Moraliteit verwijst naar de principes en waarden die mensen gebruiken om hun gedrag en besluitvorming te sturen om in harmonie te leven met anderen (Wong 2015, 32-5).
6. Moraliteit verwijst naar een set van normen of principes die individuen gebruiken om hun eigen gedrag en het gedrag van anderen te beoordelen (Piaget 2013, 4-7).
7. Moraliteit verwijst naar een set van normen en waarden die individuen en groepen gebruiken om te bepalen wat juist en fout, goed en slecht, rechtvaardig en onrechtvaardig is (APA Dictionary of Psychology n.d.).
8. Met 'moraliteit' bedoelen we dat deel van de gedeelde cultuur van een volk dat gaat over kwesties van goed en kwaad dat expliciet wordt erkend en gebruikt door individuen en gemeenschappen als basis voor het reguleren van gedrag, het oplossen van geschillen en het opbouwen van een morele gemeenschap (Shweder et al. 1997, 120-41).
9. Moraliteit is een combinatie van emotionele impulsen en doordachte overwegingen (Cushman, Young, and Hauser 2006, 1082).

Deze selectie omvat diverse definities en karakterisering van het concept moraliteit. Hoewel er enkele overkoepelende kenmerken zijn, zoals het dienen als een leidraad voor gedrag en het onderscheid maken tussen goed en kwaad, zijn er ook subtiele verschillen die de complexiteit van moraliteit benadrukken. Deze verschillen uiten zich bijvoorbeeld in de nadruk op sociale normen versus individuele overtuigingen, de gebruikte terminologie en de specifieke culturele of algemene toepassing. Tevens wordt moraliteit in verband gebracht met bepaalde doelstellingen, zoals het streven naar een harmonieus leven. In de tekst hierna zal er gedetailleerder in worden gegaan op elk van deze overeenkomsten en verschillen, om een grondiger inzicht te verkrijgen van wat moraliteit inhoudt.

Terminologie

Er is een grote diversiteit aan terminologie in de definities van moraliteit, waaronder termen als principes, normen, waarden, overtuigingen, richtlijnen, regels en gedragscodes.

Belangrijke termen zijn 'normen' en 'principes', deze verwijzen naar de regels die worden gebruikt om te bepalen wat goed of fout is. Een andere term is 'waarden', waarden zijn concepten of overtuigingen die wenselijke eindtoestanden of gedragingen omvatten die zijn gerangschikt op basis van hun relatieve belangrijkheid (Schwartz 1992, 3-5). Bovendien verwijzen sommige definities naar de gedragscode die binnen een bepaalde cultuur of samenleving als acceptabel worden beschouwd, wat aangeeft dat moraliteit afhankelijk kan zijn van culturele context (Shweder et al. 1997, 131-41).

Daarnaast zijn de termen 'goed en fout', 'juist en fout', 'goed en slecht' en 'goed en kwaad' veelvoorkomend. Hoewel deze termen vaak door elkaar worden gebruikt, hebben ze elk een specifieke betekenis binnen verschillende contexten. Ze kunnen verwijzen naar het beoordelen van gedrag, handelingen, personen, waarden of regels. Diverse definities associëren deze termen met regels, principes, overtuigingen, normen of waarden in de context van moraliteit. Deze termen worden vaak gebruikt in combinatie met woorden zoals 'beschouwen', 'beoordelen' en 'bepalen', wat aangeeft dat de termen 'goed en fout', 'juist en fout' etc. een subjectieve inhoud heeft die door mensen wordt gedefinieerd. We kunnen echter wel stellen dat deze termen te maken hebben met de perceptie van wat wel of niet acceptabel is binnen de samenleving.

Cultuur

Bepaalde definities van moraliteit benadrukken het belang van specifieke culturele of maatschappelijke contexten. Hierdoor wordt het interpreteren van gedrag en waarden van anderen als een complexe communicatieve taak gezien. De sociale informatie is namelijk vaak impliciet en om accuraat te kunnen interpreteren is er een aanzienlijk niveau van cognitieve vaardigheid vereist (Allchin 2009, 598-9). Het probleem is vaak dat de informatie die we

gebruiken bij het interpreteren van situaties vrijwel altijd subjectief is en daardoor erg beperkt (Nisbett and Ross 1980, 21-6; Nisbett and Ross 1980, 106-111). Er is geen universele regel die aangeeft welke waarden of morele principes inherent waardevol zijn. Elke cultuur, en zelfs elk individu, hecht belang aan verschillende waarden. Hoewel sommige waarden in verschillende culturen vaker voorkomen, betekent de frequentie niet per se dat ze intrinsiek waardevol zijn. Bovendien varieert de definitie van deze waarden tussen culturen en individuen (Schwartz 1994, 42-3).

Individueel en Gemeenschappelijk

Sommige definities van moraliteit richten zich op het individuele aspect en anderen op een gemeenschappelijk idee. Darwin's concept van moraliteit, dat zowel individuele als gemeenschappelijke aspecten van moraliteit incorporeert, is gebaseerd op vier cruciale elementen: sociale instincten, herinneringen, taal en gewoonten. Aan de ene kant spelen sociale instincten een sleutelrol bij het smeden van samenlevingen, oftewel een collectief aspect. Aan de andere kant ondersteunen herinneringen, taal en gewoonten het individu bij het erkennen en nakomen van morele verplichtingen. Herinneringen helpen bij het oplossen van conflicten door eerdere ervaringen en lessen ter herinnering te brengen. Taal fungeert als een effectief communicatiemiddel dat de overdracht en het begrip van morele waarden en principes vergemakkelijkt. Gewoonten, gevormd door herhaalde handelingen, versterken op hun beurt het gevoel van morele plicht door het instellen van gedragsnormen (Darwin 1871).

Darwin probeerde met deze vier elementen antwoord te geven op de intrigerende vraag 'waarom voelen we ons moreel verplicht?' (Allchin 2009, 594). Dit complexe samenspel van individuele en gemeenschappelijke aspecten van moraliteit wordt ook ondersteund door latere studies (Richerson and Boyd 2005; Dixon 1999; Haidt 2012). Deze onderzoeken benadrukken de dynamische en gelaagde aard van moraliteit, een invalshoek die door veel biologen wordt aangehouden bij de studie van moraliteit. Bij het analyseren van moraliteit vanuit een biologisch perspectief wordt gedrag vaak beschouwd als het primaire onderzoek domein. Door de bestudering van gedrag proberen wetenschappers inzicht te krijgen in de fundamentele van moraliteit en trachten ze universele waarden vast te stellen. Deze benadering is gebaseerd op de overtuiging dat bepaalde aspecten van moraliteit diepgeworteld zijn in de biologie, zowel bij dieren als bij mensen (Allchin 2009, 590-6).

Het idee dat moraliteit een biologische basis heeft, vindt ondersteuning in verschillende invloedrijke studies. Onderzoekers zoals Frans de Waal, Michael Tomasello en William Hamilton hebben aangetoond dat natuurlijke coöperatie en behulpzaam gedrag aanwezig zijn in een breed scala aan diersoorten. Deze studies zijn voornamelijk gebaseerd op ethologische studies, dit wil zeggen dat er gedetailleerde observaties en analyses van dierlijk gedrag in hun natuurlijke omgevingen zijn uitgevoerd (Stel et al. 2021). In veel gevallen omvatten deze studies experimenten waarbij de reacties van dieren op verschillende situaties werden getest

(Dixon 1999; Tomasello 2016; Hamilton 1964). Deze bevindingen suggereren dat moraliteit niet louter het product is van culturele en sociale invloeden, maar ook diepgeworteld is in onze evolutionaire geschiedenis (Allchin 2009, 596).

Echter, bij het streven naar het vaststellen van universele waarden blijven onderzoekers stuiten op uitdagingen. Het definiëren van een universele moraal blijkt een complexe taak te zijn. Culturele, historische en individuele verschillen spelen een rol in het vormen van ethische opvattingen en gedragingen. Wat als moreel juist wordt beschouwd in de ene samenleving, kan als immoreel worden gezien in een andere. Bovendien kan moraliteit in de loop van de tijd evolueren en veranderen (Allchin 2009). Wel wordt pro-sociaal gedrag vaak beschouwd als van groot belang. Dit gedrag wordt geassocieerd met belangrijke waarden zoals altruïsme, empathie, behulpzaamheid en zorg voor anderen. Deze waarden worden in het overgrote deel van culturen hoog gewaardeerd en zijn fundamenteel voor de samenleving. Ze helpen de sociale banden te versterken en dragen bij aan het welzijn van de groep als geheel (Lerner 2015, 1-2).

Dit wordt opgemerkt in verschillende onderzoeken van dieren naar moraliteit vanuit een biologisch perspectief. Ten eerste is er een onderzoek naar vleermuizen die elkaar assisteren bij het verkrijgen van voedsel, ondanks dat dit niet direct wederzijds voordelig is. Ze doen dit met het vooruitzicht dat ze in de toekomst mogelijk zelf hulp nodig hebben (Wilkinson 1984, 181-4). Een ander onderzoek uit 1963, dat tegenwoordig als onethisch wordt beschouwd, toonde aan hoe makaken reageerden op het lijden van andere apen in een laboratoriumomgeving. De opzet van het experiment betrof het toedienen van een elektrische schok aan een aap telkens wanneer een andere aap voedsel consumeerde. Uit de resultaten bleek dat de makaken vaak hun voedselconsumptie uitstelden om de schok voor de andere aap te vermijden; één aap ging zelfs tot twaalf dagen zonder voedsel (Masserman, Wechkin, and Terris 1964). Ook wordt het opgemerkt in onderzoeken naar mensen: Een studie van de Universiteit van Zürich toonde bijvoorbeeld aan dat wanneer mensen besluiten om geld te doneren aan een onbekende, de delen van hun hersenen die geassocieerd worden met beloning en geluk actiever zijn dan wanneer ze ervoor kiezen om niets te geven (Moll et al., 2006).

Deze studies laten zien dat zowel dieren als mensen neigingen hebben tot pro-sociaal gedrag. Deze voorbeelden van gedrag suggereren dat er mogelijk een neiging is om altruïstische handelingen te verkiezen boven egoïstische beslissingen, en dat we als mensen dit interpreteren als: egoïsme is negatief en altruïsme is positief. Gezien deze visie, is het essentieel om ons verder te verdiepen in egoïsme, om te begrijpen waarom we dit als negatief beschouwen en hoe het zich verhoudt tot menselijk gedrag. Dit zal ons helpen om beter te begrijpen waarom morele dilemma's ontstaan.

Egoïsme

Het idee dat egoïsme wordt beschouwd als moreel onverantwoordelijk in de westerse filosofie kan worden getraceerd door de ethische theorieën en concepten van moraliteit in verschillende tijdperken. We zien dit bijvoorbeeld bij de oude Griekse filosofen zoals Plato en Aristoteles, en later bij Immanuel Kant tijdens de Verlichting. Deze denkers benadrukten dat zelfgericht gedrag, of egoïsme, vaak leidt tot moreel problematisch gedrag en dit kan resulteren in morele dilemma's.

Plato, wiens ideeën een significante invloed hadden op het begrip van moraliteit in de westerse filosofie, bepleitte een objectieve ethiek. Hij benadrukte dat de waarheid universeel is en niet afhankelijk van individuele voorkeuren. Plato waarschuwde dat een overmatige focus op egoïstische verlangens, zoals excessief gedrag, kan leiden tot innerlijke chaos. (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2013). Aristoteles benaderde de kwestie vanuit het perspectief van deugdethiek. Hij pleitte voor evenwichtige ontwikkeling van deugden. Aristoteles beklemtoonde het belang van het middenpad, waarin deugden zoals moed en rechtvaardigheid op de juiste manier worden nagestreefd. Een overmatige neiging tot egoïsme zou leiden tot morele disharmonie en een verstoring van het goede leven (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2015). De filosofie van Immanuel Kant in de tijd van de Verlichting bleef deze traditie voortzetten. Kant beweerde dat egoïsme, het handelen volgens eigenbelang zonder rekening te houden met het welzijn van anderen, in strijd is met morele plichten. Morele plichten, zoals begrepen in de deontologische ethiek, vereisen dat we het welzijn van anderen overwegen. Onze morele plichten zijn volgens Kant universeel en niet afhankelijk van persoonlijke belangen of verlangens (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2010). Deze kritiek op egoïsme werd ook later in tijd verder versterkt door het werk van Garret Hardin, die stelde dat vele sociale conflicten, zoals milieuproblemen, voortkomen uit individuen die publieke goederen overdadig gebruiken ten koste van de hele gemeenschap. Dit fenomeen, dat hij de 'tragedy of the commons' noemde, illustreert de negatieve gevolgen van egoïstisch gedrag (Hardin 1968, 1243-48).

Het is echter een complexe taak om een definitie te formuleren voor egoïsme. Egoïsme wordt vaak gedefinieerd als gedrag dat voordelig is voor het individu, maar soms wordt er ook een extra voorwaarde gesteld dat het gedrag nadelig moet zijn voor anderen, dit wijst op een gebrek aan altruïsme (Batson et al. 1999, 3). Voor de doeleinden van deze scriptie wordt deze extra voorwaarde beschouwd als een essentieel onderdeel van de definitie van egoïstisch gedrag, vooral gezien de focus op de reactie van het individu op egoïstisch gedrag en de morele dilemma's die dit met zich meebrengt. Veel literatuur en onderzoek naar egoïsme en altruïsme concluderen dat het moeilijk is om vast te stellen of er zoiets bestaat als puur altruïsme. Dit komt omdat altruïsme in de hedendaagse maatschappij wordt gewaardeerd, waardoor het lastig is om te bepalen of altruïstische acties voortkomen uit een verlangen om anderen te helpen of uit een streven naar meer waardering (Batson et al. 2002, 2-3).

Onderzoek naar egoïsme heeft gesuggereerd dat mensen twee 'selves' hebben: de 'agent', die handelt en overmatig egoïstisch is, en de 'actor', de geobserveerde 'self', die overdreven altruïstisch is (Frimer, Schaefer, and Oakes 2014, 790-802). Dit fenomeen is aanwezig in zowel individuele als collectieve culturen. In collectieve culturen maken mensen echter vaker morele beslissingen die zowel voor henzelf als voor anderen gunstig zijn om de groepsdynamiek te bevorderen, terwijl in individuele culturen morele beslissingen vaak worden genomen om het individu boven de anderen te plaatsen (Markus and Kitayama 1991).

Het is ook belangrijk om te erkennen dat egoïstisch gedrag voortkomt uit persoonlijke verlangens. Individuen streven naar hun doelen en handelen daar naar. Echter, de mate waarin dit gedrag anderen beïnvloedt, wordt vaak afgewogen wanneer individuen zich bewust zijn van de observatie door anderen (Frimer, Schaefer, and Oakes 2014, 790-802). Bij het classificeren van gedrag als egoïstisch, speelt persoonlijke interpretatie een cruciale rol. Dit is echter de meest uitdagende taak omdat interpretaties variëren tussen individuen. Bij het interpreteren speelt de hoeveelheid beschikbare informatie over een situatie een aanzienlijke rol. Neem bijvoorbeeld een situatie waarin iemand weigert 5 euro te doneren aan een liefdadigheidsinstelling; dit kan aanvankelijk als egoïstisch worden geïnterpreteerd. Echter, als bijkomende informatie onthult dat de persoon, door deze donatie, niet in staat zou zijn om zijn of haar kinderen te voeden, wordt het gedrag op een andere manier geframed (Carlson et al. 2022, 1363). In dergelijke contexten kan de aanvankelijk als egoïstisch geïnterpreteerde actie zelfs worden gezien als een uiting van verantwoordelijkheid of altruïsme, wat een herstel van het evenwicht in de morele beoordeling teweegbrengt (Decety and Cowell 2014, 337-9).

Egoïstisch gedrag dus vooral lijkt te ontstaan wanneer individuen onafhankelijk van elkaar handelen en dus niet getuige zijn van elkaars gedrag. De afwezigheid van zichtbaar gedrag zou kunnen bijdragen aan een afname van het risico op straf, wat met name relevant is bij individuele acties. Hieruit volgt dat men niet kan vertrouwen op een dreiging van straf als afschrikmechanisme. Ondanks dat het extra inspanning en middelen vergt om iemand te straffen, zijn mensen vaak bereid zijn deze kosten te dragen als dit leidt tot een voordeel voor de groep (Boyd et al. 2003, 3531-4). Dit universele verschijnsel van bestraffing van egoïstisch gedrag onderstreept de belangrijke rol van moraliteit bij het bevorderen van samenwerking en harmonie in samenlevingen en het voorkomen van overheersing door egoïstisch gedrag (Fehr and Gächter 2002, 137-9).

Gezien de aangehaalde studies en analyses, kan men stellen dat egoïsme een krachtige oorzaak is van morele dilemma's. Het streven naar eigenbelang kan op gespannen voet staan met het welzijn van anderen en kan leiden tot situaties waarin de morele waarden en normen van de samenleving worden uitgedaagd.

Morele emoties

De mensheid heeft in de loop van haar evolutie bewezen dat ze in staat is tot meer dan alleen de jacht op persoonlijk gewin. Dit leidt tot een meer complexe laag van menselijk gedrag en emotie, namelijk het domein van de morele emoties. Terwijl egoïsme zich vaak richt op individuele voldoening en beloning, stellen morele emoties ons in staat om verder te kijken dan onszelf en empathie en begrip te tonen voor de ervaringen van anderen. Deze emoties, van schuld en schaamte tot empathie en mededogen, zijn de drijvende krachten achter ons vermogen om te handelen in het belang van anderen en van de gemeenschap als geheel. Het is daarom interessant om de definitie en rol van morele emoties te verkennen.

De emoties die ontstaan wanneer we gedrag waarnemen dat we als moreel verwerpelijk classificeren, noemen we "morele emoties". Morele emoties zijn een belangrijk aspect van de morele psychologie en spelen een essentiële rol bij het sturen van morele besluitvorming en actie (Haidt 2003). Er is een belangrijk onderscheid tussen moreel-relevante emoties, die direct gekoppeld zijn aan morele oordelen, en moreel-irrelevante emoties, die dat niet zijn. Schuld en schaamte worden vaak beschouwd als moreel-relevante emoties, terwijl woede en walging dat mogelijk wel of niet zijn (Tangney et al. 2007, 347). Uit onderzoek blijkt dat moreel-relevante emoties sterker verbonden zijn met morele oordelen en gedrag dan moreel-irrelevante emoties (Decety and Cowell 2014, 337-9).

Schweder's onderzoek (1997, 130-39) identificeert drie emoties die doorgaans naar voren komen bij een morele overtreding: minachting, woede en walging. Deze emoties komen naar voren wanneer een schending wordt begaan van één van de drie morele kernwaarden die universeel erkend worden over culturen heen: autonomie, gemeenschap en goddelijkheid. Woede is binnen deze bevinding gelinkt aan autonomie, minachting aan gemeenschappelijke codes (sociale orde, hiërarchie) en walging aan goddelijkheid.

Morele emoties hebben een cruciale motivatiefunctie. Ze kunnen individuen aansporen om te handelen in overeenstemming met hun morele waarden en principes, zelfs als dit inspanning of opoffering vereist (Tangney et al. 2007, 359-60). Gevoelens van empathie of mededogen kunnen bijvoorbeeld individuen motiveren om anderen in nood te helpen, zelfs ten koste van henzelf (Decety and Cowell 2014, 337-9). Woede kan ook gezien worden als nuttig. Niet alleen signaleert het dat er iets mis is, maar het kan ook aanzetten tot confrontatie en de motivatie om in te grijpen vergroten (Tangney et al. 2007, 347).

Echter, hoewel morele emoties kunnen leiden tot moreel gedrag, zijn ze niet altijd betrouwbare gidsen voor moreel oordeel. Emoties zoals walging of verontwaardiging kunnen individuen leiden tot morele oordelen die gebaseerd zijn op vooroordelen of stereotypen, in plaats van op objectieve morele principes (Nabi 2002, 213). Joshua Greene betoogt in zijn boek "Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them" dat individuen zich bewust moeten zijn van deze vooroordelen en moeten streven naar het benaderen van morele

besluitvorming met een meer rationele en objectieve mindset (Greene 2013, part 2). Het concept van morele diversiteit, dat stelt dat verschillende culturen en samenlevingen verschillende morele opvattingen hebben, is volgens Greene een belangrijk aspect om rekening mee te houden. Hij bepleit dat individuen zich bewust moeten zijn van deze diversiteit en moeten streven naar het benaderen van morele besluitvorming met een open-minded en accepterende mindset.

Daniel Kahneman bouwt voort op dit idee in zijn boek "Thinking, Fast and Slow", waarin hij aangeeft dat er twee belangrijke denksystemen zijn die de menselijke besluitvorming aansturen: het snelle en intuïtieve "Systeem 1" en het langzamere en meer doordachte "Systeem 2". Kahneman betoogt dat een afhankelijkheid van Systeem 1-denken kan leiden tot het denken in vooroordelen en dit leidt tot fouten in de oordeelsvorming, terwijl Systeem 2-denken kan worden gebruikt om deze vooroordelen te overwinnen en meer rationele beslissingen te nemen (Kahneman 2011).

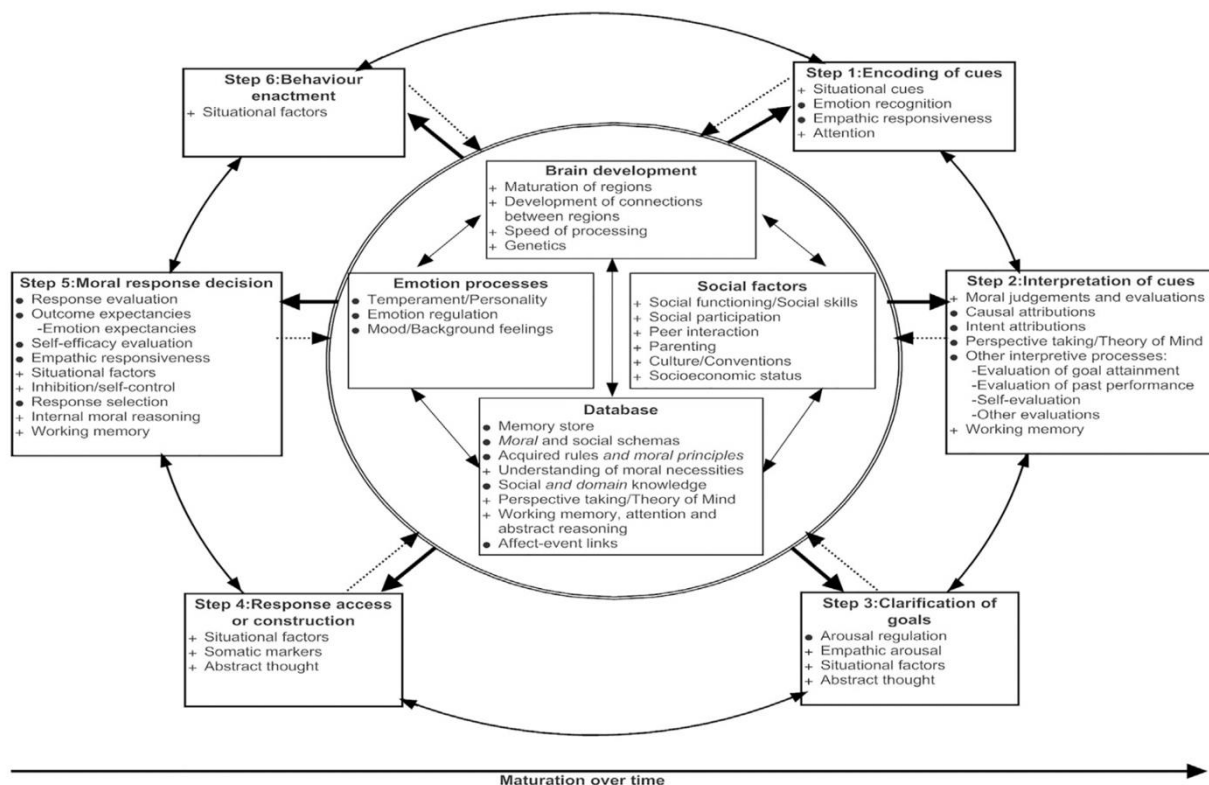
Pizarro's onderzoek (2017) ontdekte dat deelnemers die gemotiveerd waren om het karakter te evalueren meer schuld toewezen aan het personage dan deelnemers die dat niet waren. Het evalueren van karakter verwijst naar het proces van het vormen van een oordeel of van iemands morele karakter (persoonlijkheidstrekken, waarden en intenties) gebaseerd op hun handelingen in een specifieke situatie. Dit effect was het sterkst wanneer het gedrag van het personage moreel ambigu was, wat suggereert dat mensen meer vertrouwen op karakterevaluaties wanneer de situatie onduidelijk is. Verder ontdekten de onderzoekers dat de motivatie van mensen om karakter te evalueren werd beïnvloed door verschillende factoren, zoals hun niveau van morele overtuiging en hun behoefte aan afsluiting. Mensen met een sterkere morele overtuiging waren bijvoorbeeld meer geneigd om gemotiveerd te zijn om karakter te evalueren. Deze bevindingen zijn belangrijk bij het interpreteren van morele redenering en oordeelsvorming.

Morele besluitvorming

In dit deel vindt een verdieping plaats in deze complexe wereld van moreel oordelen en redeneren. Eerst wordt een definitie van morele besluitvorming geformuleerd. Vervolgens wordt dieper ingegaan op het proces van morele besluitvorming zelf. Hoe komt dit tot stand? Welke factoren spelen een rol in het vormen van een redenering?

Morele besluitvorming wordt gebruikt om te verwijzen naar elke beslissing - inclusief oordelen, evaluaties en reactiekeuzes - gemaakt binnen de 'morele domein' Dit omvat beslissingen over morele kwesties of principes zoals rechtvaardigheid, schade, eerlijkheid en zorg (Balconi and Fronda 2019, 1). Een morele beslissing kan een reactiebeslissing zijn over hoe te handelen in een morele dilemma, of het kan een oordeel of evaluatie zijn over de morele aanvaardbaarheid van de acties of morele karakter van anderen (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 80).

Er komt veel kijken bij morele besluitvorming, om dit te illustreren zal er een raamwerk worden gebruikt uit een onderzoek van Beverley Garrigana, Anna L.R. Adlamb en Peter E. Langdon die een theoretisch raamwerk hebben ontwikkeld om de vele processen die betrokken zijn bij het nemen van morele beslissingen weer te geven (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 93).

Tabel 1: Raamwerk 'Social Information Processing-Moral Decision-Making Framework (SIP-MDM)'

Het zogenaamde 'Social Information Processing-Moral Decision Making' raamwerk presenteert een zesstappenproces voor morele besluitvorming, dit proces wordt uitgelegd aan de hand van het voorbeeld om al dan niet te besluiten om vals te spelen tijdens een spelletje Monopoly met vrienden wordt genomen. In de eerste stap (Stap 1) neemt het individu verschillende cues op, zoals het bedrag aan geld dat elke speler heeft, de emoties van de andere spelers, waaronder hun eigen emoties, en situatiegebonden aanwijzingen zoals de mogelijkheid om te valsspelen. Dit proces vereist aandacht en emotieherkenning. Vervolgens worden de opgenomen cues geïnterpreteerd in Stap 2. Dit is waar een situatie wordt herkend als iets waarop morele regels van toepassing zijn of niet. Als iemand besluit te valsspelen, kan dat betekenen dat die persoon de morele regels die van toepassing zijn niet erkent, of dat ze deze wel erkennen maar toch besluiten te valsspelen om verschillende redenen. In Stap 3 worden doelen voor de situatie vastgesteld, die kunnen worden beïnvloed door empathische

opwinding en situatiegebonden factoren. Bij Stap 4 worden mogelijke reacties bedacht of geconstrueerd. In dit voorbeeld kan iemand nadenken over verschillende manieren om vals te spelen. In Stap 5 wordt de morele reactiebeslissing genomen, d.w.z. om te valsspelen en hoe te valsspelen, of om niet te valsspelen en volgens de regels te blijven spelen. Tenslotte wordt in Stap 6 de besloten reactie uitgevoerd, tenzij situatiefactoren veranderen of de persoon hun vermogen om hun gekozen actie uit te voeren overschat heeft (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 93-4).

In de stappen van morele besluitvorming komen diverse componenten samen om een besluit te vormen. Dit proces ontwikkelt en verbetert zich door de groei van bepaalde vaardigheden, zoals het herkennen van emoties en de uitbreiding van het werkgeheugen. Het SIP-MDM raamwerk, belooft een integratieve aanpak, waarbij concepten uit de ontwikkelingspsychologie en sociale neurowetenschappen worden samengebracht. Het raamwerk biedt een dynamisch model van morele besluitvorming en toont aan hoe morele beslissingen niet alleen worden gestuurd door automatische intuïtieve processen en/of tragere redeneerprocessen, maar ook door vele andere componenten en factoren (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 94-5).

In het maatschappelijk werk worden hulpmiddelen zoals ethische besluitvormingsmodellen of andere hulpmiddelen voor morele reflectie ingezet om maatschappelijk werkers te begeleiden bij het navigeren door morele dilemma's. Deze modellen kunnen helpen bij het systematisch identificeren van de betrokken partijen, de relevante waarden en principes, de mogelijke actieopties, en de verwachte uitkomsten van elke optie, wat kan bijdragen aan een grondige en weloverwogen morele besluitvorming (Congress 2000, 9-13). Daarnaast kan de capaciteit van het werkgeheugen verbeterd worden door cognitieve training of interventies, wat op zijn beurt de complexiteit en kwaliteit van morele besluitvorming kan verhogen (Borella et al. 2010).

Er is een voortdurende evolutie en groei van de kennis over morele besluitvorming. En hoewel er uitgebreid onderzoek is gedaan naar ethische vraagstukken in aanverwante gebieden, zoals de gezondheidszorg en het maatschappelijk werk (o.a. Mattison 2000), lijkt er een merkwaardig gat te zijn in het onderzoek binnen het specifieke domein van de jeugdzorg. Dit is verrassend, omdat jeugdzorgprofessionals dagelijks worden geconfronteerd met complexe en vaak ethisch beladen beslissingen.

Samenvattend

Moraliteit omvat principes, normen, waarden en gedragscodes die goed en fout gedrag definiëren in een culturele context en koppelt morele waarden aan individueel gedrag en rechtvaardigheid, wat de subjectiviteit van moraliteit benadrukt. De gelaagde en dynamische aard van moraliteit, ondersteund door Darwin's concept en diverse studies, suggereert dat moraliteit een biologische basis heeft en neigt naar altruïsme boven egoïsme (Richerson and Boyd 2005; Dixon 1999; Haidt 2012; Allchin 2009; Darwin 1871).

De westerse filosofie traceert het idee dat egoïsme moreel verkeerd is, terug naar het denken van oude Griekse filosofen zoals Plato en Aristoteles, en verder naar denkers als Immanuel Kant. Plato, een pleitbezorger van een objectieve ethiek, waarschuwde dat egoïsme tot innerlijke onrust kan leiden. (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2013). Aristoteles legde de nadruk op de deugdethiek, waarbij hij beweerde dat overmatig egoïsme morele onevenwichtigheid en verstoring van het goede leven kan veroorzaken (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2015). Kant gaf ook aan dat egoïsme niet wenselijk was, deze filosoof uit de Verlichting, betoogde dat egoïsme indruist tegen morele verplichtingen die vereisen dat we rekening houden met het welzijn van anderen. (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2010) Deze benadering van egoïsme werd later nog verder ondersteund door het werk van Garret Hardin (1986). Hardin illustreerde dat vele sociale conflicten, zoals milieuproblemen, het gevolg zijn van individuen die publieke goederen overmatig benutten ten koste van de gemeenschap. Hij noemde dit de 'tragedy of the commons', een fenomeen dat de negatieve gevolgen van egoïstisch gedrag benadrukt.

Het is belangrijk te beseffen dat deze morele conflicten, veroorzaakt door egoïsme, een menselijke reactie uitlokken, in het specifiek, morele emoties. Morele emoties zijn cruciaal bij het sturen van morele besluitvorming in, hoewel ze kunnen worden beïnvloed door vooroordelen en stereotypen. Een rationele en objectieve benadering van morele besluitvorming, die rekening houdt met morele diversiteit, wordt daarom als cruciaal gezien (Kahneman 2011; Greene 2013, part 2). Een kader dat deze processen probeert te verklaren, is het Social Information Processing-Moral Decision-Making Framework. Het SIP-MDM Framework beschrijft hoe mensen morele beslissingen nemen via een proces van zes stappen: cue-opname, interpretatie, doelstelling, overweging van reacties, morele besluitvorming en actie. Dit framework biedt een basis voor de toepassing van ethische besluitvormingsmodellen in de praktijk, zoals in het maatschappelijk werk (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 93-4).

Ethische besluitvormingsmodellen en morele reflectietools worden gebruikt in het maatschappelijk werk om medewerkers te helpen bij morele dilemma's. Ze helpen bij het systematisch identificeren van relevante factoren en dragen bij aan de kwaliteit van morele besluitvorming (Congress 2000, 9-13). Er is echter een kennislacune in het specifieke domein van de jeugdzorg, waar dagelijks complexe, ethisch beladen beslissingen worden genomen.

Op basis van deze theorieën en modellen komt ethische besluitvorming tot stand door zowel rationele als emotionele processen, evenals de interpretatie en evaluatie van contextuele signalen. Tools en modellen zoals die gebruikt in het maatschappelijk werk dragen bij aan dit proces door het bieden van een systematische benadering voor het identificeren van relevante factoren en opties, wat bijdraagt aan grondige en weloverwogen besluitvorming.

Hypotheses

Na het uitgebreid onderzoeken van de relevante literatuur en het diepgaand analyseren van concepten zoals moraliteit, egoïsme, morele emoties en morele besluitvorming, hebben we nu een stevige theoretische basis gelegd. Dit stelt ons in staat om op een gefundeerde manier hypothesen te formuleren voor ons onderzoek.

Tijdens de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek' worden de drie hulpmiddelen voor morele reflectie, namelijk de Beroepscode, de Richtlijnen en de Box voor Morele Jamsessies, behandeld en geoefend. De Beroepscode vormt een belangrijk uitgangspunt in de training, waarbij de deelnemers worden gestimuleerd om waarden te vinden en toe te passen in casussen. Daarnaast worden de Richtlijnen gebruikt als leidraad voor het nemen van beslissingen en het bieden van kwalitatieve hulp aan jeugdigen. De Box voor Morele Jamsessies fungeert als een gestructureerd instrument om diepgaande discussies en reflectie te stimuleren. De methodiek van de box voor morele jamsessies is erop gericht de jeugdzorgprofessionals te laten nadenken over wat goed is om in een bepaalde situatie te doen (Bloemhof 2013b).

De training biedt de deelnemers de mogelijkheid om hun kennis en begrip van ethische vraagstukken in de jeugdzorg te vergroten. Door middel van interactieve sessies worden de deelnemers uitgedaagd om hun eigen waarden en normen te onderzoeken en te reflecteren op hun professionele gedrag en beslissingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van concrete casussen en dilemma's uit de praktijk. Door samen te werken en te reflecteren, ontwikkelen de deelnemers hun vermogen om morele dilemma's in de jeugdzorg te herkennen en op een weloverwogen en ethisch verantwoorde wijze beslissingen te nemen.

De eerste verwachting is dat de deelnemers van de training na afloop een dieper inzicht hebben in de ethische aspecten van hun werk in de jeugdzorg. Dat wil zeggen dat ze beter in staat zullen zijn om ethische vraagstukken te herkennen en te analyseren, en ze zullen beschikken over meer handvatten en hulpmiddelen om hiermee om te gaan.

De tweede verwachting is dat de deelnemers een verhoogd bewustzijn zullen hebben van het belang van het nadenken over hun beslissingen in de jeugdzorg. Ze zullen zich realiseren dat morele besluitvorming een complex proces is dat verder gaat dan intuïtieve reacties. De

jeugdzorgprofessionals zullen waarschijnlijk meer open staan voor het betrekken van andere waarden en perspectieven van bijvoorbeeld ouders, de jongeren en andere betrokkenen bij het maken van morele beslissingen. Ze zullen erkennen dat er niet altijd een eenduidig 'juist' antwoord is en dat ethische beslissingen vaak afhankelijk zijn van de specifieke omstandigheden en context.

Hfdst 3: Methodologie

Onderzoeksontwerp

Door middel van een uitgebreid literatuuronderzoek is een theoretisch kader ontwikkeld dat fungeert als een lens waardoor de onderzoeksresultaten worden geanalyseerd. In dit literatuuronderzoek zijn artikelen geraadpleegd die moraliteit in verschillende contexten belichten, waaronder biologisch, filosofisch en psychologisch en sociaal maatschappelijk. Daarnaast zijn diverse definities van moraliteit vanuit deze perspectieven onderzocht, met als doel een brede selectie te verkrijgen die een zo compleet en nauwkeurig mogelijk begrip van moraliteit biedt. Deze artikelen werden gekoppeld aan de geselecteerde definities, waardoor een verklarend kader ontstond dat de essentie van moraliteit en de oorsprong van morele dilemma's belicht. Dit vormde tevens de basis om menselijke reacties op deze morele dilemma's te onderzoeken en om te begrijpen hoe deze in de maatschappij tot uiting komen. Dit theoretisch kader fungeert als een leidraad en biedt de nodige cohesie aan het onderzoek. Hierdoor kunnen de onderzoeksresultaten in de juiste context worden geplaatst en geïnterpreteerd, ook vormt het de basis voor verdere analyse en discussie.

De midden sectie van deze scriptie is gericht op de onderzoeksresultaten. Voor dit onderzoek is methodische triangulatie gebruikt door middel van een mixed methods aanpak. Dit wil zeggen dat in dit onderzoek kwantitatieve en kwalitatieve methoden gecombineerd worden (Bryman 2016, 386). Deze twee methoden vullen elkaar aan door een uitgebreid en veelzijdig beeld te geven van de morele dilemma's waarmee jeugdzorgprofessionals worden geconfronteerd en hoe ze hiermee omgaan. De kwantitatieve benadering biedt een overzicht van de frequentie en patronen van morele dilemma's, terwijl de kwalitatieve benadering inzicht geeft in de individuele ervaringen, emoties en perspectieven van de jeugdzorgprofessionals. Deze aanpak biedt de mogelijkheid om een grondig en uitgebreid inzicht te verkrijgen in dit onderwerp waar nog weinig bestaande kennis over is. Ook kan de methodische triangulatie zorgen voor een hogere validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek (Bryman 2016, 386). Het doel van deze aanpak was om te achterhalen welke morele dilemma's jeugdzorgprofessionals tegenkomen, hoe ze reageren en wat voor een effect de training en de hulpmiddelen voor morele reflectie hierin heeft gehad om verdere stappen en inzicht omtrent het omgaan met de morele dilemma's vast te stellen. Om dit te achterhalen is er

gebruikt gemaakt van bestaand materiaal van Jeugdhulp Friesland. Er is een dataset van de Box voor Morele Jamsessies en een dataset met reflectietoetsen.

Het laatste deel van het onderzoek gebruikt het theoretische begrip van moraliteit om de onderzoeksresultaten te duiden. In deze scriptie is het perspectief van moraliteit verbonden aan de ervaringen van individuen met morele dilemma's, en er is gekeken naar hoe dit zich heeft gemanifesteert in de onderzoeksresultaten. Op deze manier is achterhaalt hoe hulpmiddelen voor morele reflectie bijdragen aan het vergemakkelijken van morele dilemma's. Met dit inzicht kunnen de effecten van deze hulpmiddelen gemakkelijker worden vertaald naar aanpassingen in de werkwijze en de hulpmiddelen zelf.

Dataverzameling

Dit onderzoek werd uitgevoerd aan de hand van twee datasets die verkregen zijn vanuit Jeugdhulp Friesland. Er is nog weinig tot geen onderzoek gedaan binnen deze datasets. De eerste dataset bestaat uit casussen vanuit de 'Box voor Morele Jamsessies' en de tweede dataset is een reflectietoets op de training 'Beroepsstandaard, Tucht recht en Ethiek'. Over de afgelopen jaren zijn er honderden casussen en reflectietoetsen verzameld. Uit deze verzameling zijn willekeurig 43 casussen en 43 reflectieverslagen geselecteerd.

Jeugdzorgprofessionals hebben de 'Box voor Morele Jamsessies' tijdens de training geoefend. Ze hebben zelf een casus uitgekozen die ze hebben meegemaakt en deze op papier uitgewerkt aan de hand van de tien open vragen vanuit de Box voor Morele Jamsessies. Er is gevraagd naar meningen, ervaringen, gedachtes en beschrijvingen. Bij sommige vragen is er meer ruimte voor interpretatie dan bij andere. Er is bijvoorbeeld veel mogelijkheid tot interpretatie bij de vraag: 'Wie heeft welk belang en welke tegenstellingen zijn daarin?' En er is minder mogelijkheid tot interpretatie bij de vraag: Wie zijn er betrokken in de situatie?

De casussen heeft een vragenlijst met de volgende 10 vragen vanuit de 'Box voor Morele Jamsessies':

- *Wat heb je gezien en gehoord?*
- *Wat heb je daarbij gedacht en gevoeld?*
- *Wat raakt je in de situatie, welke waarde is voor jou in het geding?*
- *Wie zijn er betrokken in de situatie? En welke waarde is voor hen in het geding?*
- *Wie speelt welke rol en klopt dat volgens jou?*
- *Wie heeft welk belang en welke tegenstellingen zijn daarin?*
- *Formuleer je gewetensvraag, begin met: moet...? Of: mag...?*
- *Zijn er nog meer gewetensvragen te formuleren?*
- *Welke vragen zijn nog niet beantwoord?*
- *Welke stappen ga je in welke volgorde zetten?*

De reflectietoets bestaat uit 6 open vragen die gaan over het reflecteren op de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek'. Hierin wordt beschreven wat behulpzaam was aan de training, wat hen is bijgebleven en hoe de jeugdzorgprofessionals dit hebben ervaren. Er wordt ook onderzocht welke hulpmiddelen voor morele reflectie wel en niet handig zijn om te gebruiken en er worden vragen gesteld over de algehele ervaring van de training, zoals welke stappen ze willen nemen en hoe ze hun aanpak willen veranderen. Hierdoor kan ook het effect van de training worden vastgesteld.

De reflectietoets heeft een vragenlijst met de volgende 6 vragen:

- *Wat heeft je geraakt tijdens de bijeenkomsten?*
- *Welke waarden en normen zijn voor jou meeste belangrijk?*
- *Wat heb je geleerd?*
- *Hoe doe je beroepsethische reflectie?*
- *Hoe denk je over onderdelen training?*
 - o *Beroepscode*
 - o *Richtlijnen*
 - o *Box*
 - o *Tuchtrect*
 - o *Ethiekwerk*
 - o *Intercultureel*
- *Wat ga je anders doen?*

Deelnemers

De deelnemers van dit onderzoek zijn jeugdzorgprofessionals die actief betrokken zijn bij het begeleiden van kinderen en jongeren. Het merendeel van de jeugdzorgprofessionals die deelnamen aan dit onderzoek is vrouwelijk. Binnen de populatie van jeugdzorgprofessionals wordt over het algemeen een sterke vertegenwoordiging (80%) van vrouwen waargenomen (Platform Arbeidsmarkt Jeugdzorg z.d.). Het onderzoek richt zich voornamelijk op de professionele ervaringen, perspectieven en reacties van jeugdzorgprofessionals op morele dilemma's, ongeacht hun geslacht. Hierdoor kunnen we de bevindingen generaliseren naar de bredere populatie van jeugdzorgprofessionals.

Dataverwerking en -analyse

Na het verzamelen van de 43 casussen en 43 reflectietoetsen zijn deze uitgeprint en om de privacy te waarborgen is er per vraag een samenvatting van gemaakt. Daarna zijn ze verwerkt en geanalyseerd in Excel. Elke vraag en het bijbehorende antwoord zijn zorgvuldig bestudeerd om relevante inzichten en patronen te identificeren. Bij het uitwerken zijn alle antwoorden per vraag onder elkaar gezet en per vraag is er een grondige inhoudsanalyse toegepast. Inhoudsanalyses worden toegepast om de kwantitatieve aanwezigheid van specifieke woorden, uitdrukkingen, onderwerpen of concepten vast te stellen. Bovendien stellen ze

onderzoekers in staat om kwalitatieve conclusies te trekken door de betekenis en semantische relaties tussen woorden en concepten te analyseren (Bryman 2016, 563). Eerst is er een selectie gemaakt van de vragen die relevant waren bij het beantwoorden van de hoofdvraag:

Van de 10 casussen zijn er 7 vragen uitgewerkt, waarvan 2 vragen samengevoegd zijn en ondergebracht zijn in één categorie:

1. *Wat heb je gezien en gehoord?*
2. *Wat heb je daarbij gedacht en gevoeld?*
3. *Wat raakt je in de situatie, welke waarde is voor jou in het geding?*
4. *Formuleer je gewetensvraag, begin met: moet...? Of: mag...?*
5. *Zijn er nog meer gewetensvragen te formuleren? Samengevoegd met: Welke vragen zijn nog niet beantwoord?*
6. *Welke stappen ga je in welke volgorde zetten?*

Deze 6 categorieën zijn uitgewerkt en per vraag zijn de antwoorden onderverdeeld in een lijst met subcategorieën met groeperingen van verschillende waarden, gevoelens, meningen of plannen. Daarnaast zijn er bij de lijst met gevoelens en waarden ook een percentage toegevoegd.

Van de reflectietoetsen zijn alle 6 vragen uitgewerkt, waarvan 1 vraag is opgedeeld in 6 categorieën. In totaal waren er dus 11 categorieën:

1. *Wat heeft je geraakt tijdens de bijeenkomsten?*
2. *Welke waarden en normen zijn voor jou meeste belangrijk?*
3. *Wat heb je geleerd?*
4. *Hoe doe je beroepsethische reflectie?*
5. *Hoe denk je over het onderdeel 'Beroepscode' van de training?*
6. *Hoe denk je over het onderdeel 'Richtlijnen' van de training?*
7. *Hoe denk je over het onderdeel 'Box voor Morele Jamsessies' van de training?*
8. *Hoe denk je over het onderdeel 'Tuchtrecht' van de training?*
9. *Hoe denk je over het onderdeel 'Ethiekwerk' van de training?*
10. *Hoe denk je over het onderdeel 'Intercultureel' van de training?*
11. *Wat ga je anders doen?*

Van deze 11 categorieën zijn er uiteindelijk 8 gebruikt in het onderzoek. De categorieën 8 en 10 zijn achterwege gelaten omdat ze niet relevant waren vanwege het feit dat het niet gaat over morele reflectie. Ook is categorie 9 weggelaten omdat deze vraag op te veel verschillende manieren werd geïnterpreteerd. De overige 8 categorieën zijn geanalyseerd en de antwoorden op elke vraag zijn onderverdeeld in subcategorieën. Deze subcategorieën zijn afgeleid van de

inhoud van de vragen, waarbij verschillende groepen meningen of plannen zijn geïdentificeerd en gegroepeerd.

Ethiek

Het onderzoeksproces is zorgvuldig uitgevoerd om de privacy van de betrokkenen te respecteren en de resultaten op een ethisch verantwoorde manier te presenteren. De officiële documenten zijn vertrouwelijk behandeld door de officiële documenten niet naar buiten gebracht buiten de omgeving van Jeugdhulp Friesland. Daarnaast zijn alle gegevens die zijn gebruikt in de analyse zijn zorgvuldig samengevat en geanonimiseerd.

Validiteit en betrouwbaarheid

Om de validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek te waarborgen, zijn er verschillende maatregelen genomen. Allereerst is er een evaluatie uitgevoerd op zowel de inhoud van de eerste bron: 'Box voor morele Jamsessies' als de tweede bron: reflectietoets op de training: Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek. Deze evaluatie had als doel te beoordelen of de informatie die in deze bronnen werd verstrekt daadwerkelijk antwoord gaf op de vooraf opgestelde deelvragen om zo tot een antwoord op de hoofdvraag te komen. Bij de evaluatie is specifiek gekeken naar de volledigheid en uitgebreidheid van de antwoorden in de bronnen. Hierbij werd beoordeeld of de gegeven antwoorden voldoende gedetailleerd waren en of ze de benodigde informatie bevatten om inzichten te kunnen verkrijgen. Bovendien is er aandacht besteed aan de interpretatie van de vragen om ervoor te zorgen dat de respondenten de vragen op een vergelijkbare wijze hebben begrepen en beantwoord. Indien er variaties werden geconstateerd in de interpretatie van de vragen, is hier rekening mee gehouden tijdens de analyse. Dit is gedaan door zorgvuldig te kijken naar de context waarin de antwoorden zijn gegeven en eventuele afwijkingen of inconsistenties te identificeren. Daarnaast is er zorgvuldig gelet op de consistentie en coherentie van de gegevens. Dit hield in dat er gecontroleerd werd of de antwoorden binnen de casussen en reflectietoetsen intern consistent waren en geen tegenstrijdigheden bevatten. Tevens is er gekeken naar eventuele overlappingen of herhalingen in de gegeven informatie om dubbele tellingen te voorkomen.

Ook is er aandacht besteed aan de selectie van de casussen. Er is gekozen voor een willekeurige trekking. Er is een voorproef uitgevoerd, waarbij tien casussen zijn geselecteerd en geanalyseerd voordat er met het eigenlijke onderzoek is begonnen. Deze proef diende als een validatiemethode om te beoordelen of de willekeurige selectie van casussen de meest geschikte benadering was. Uit de resultaten van de proef is gebleken dat de geselecteerde casussen een vergelijkbare aard vertoonden, wat vertrouwen gaf in de representativiteit van de willekeurige selectie. Vervolgens zijn er net zo lang willekeurig casussen en reflectieverslagen getrokken tot dat er theoretische verzadiging optrad. Dat wil zeggen dat het aantal casussen en reflectieverslagen geen nieuwe theoretische categorieën meer opleverde, de categorieën niet meer van nieuwe inzichten werden voorzien en dat het

onderscheid tussen categorieën duidelijk was (Bryman 2016, 412). Op deze manier is de betrouwbaarheid en validiteit van de bevindingen gewaarborgd.

Hfdst 4: Onderzoeksresultaten

In dit gedeelte worden de belangrijkste bevindingen en resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Per deelvraag worden de resultaten toegelicht. Er wordt afgesloten met een samenvattende conclusie waarin in het kort de vragen nog eens worden doorgenomen en er een antwoord op de hoofdvraag wordt geformuleerd

Wat voor morele dilemma's komen de jeugdzorgprofessionals tegen?

Het lijkt erop dat deze situaties betrekking hebben op een breed scala aan kwesties, zoals het gedrag van ouders, de veiligheid en het welzijn van kinderen, de omgang met cliënten, en professionele grenzen. Een veel voorkomend thema is dat jeugdzorgprofessionals geconfronteerd worden met ouders die zich niet aan afspraken houden en volgens de jeugdzorgprofessionals niet goed meewerken aan de zorg voor hun kind. Er lijken ook situaties te zijn waarin kinderen worden blootgesteld aan gevaarlijke of verwaarlozende omstandigheden, waardoor de jeugdzorgprofessionals zorgen hebben over hun veiligheid en welzijn. Een aantal voorbeelden van problemen waaruit deze morele dilemma's voortkomen zijn:

Ouder-kindrelatie en communicatieproblemen:

- Ouders die niet op dezelfde lijn zitten met betrekking tot beslissingen over het kind. (Bijv. bij gescheiden ouders)
- Conflicten tussen ouders en beperkte communicatie. (Bijv. bij gescheiden ouders)
- Ouders die hun kind niet steunen of begrijpen. (bijv. bij het accepteren van seksuele geaardheid)

Ouderlijke verantwoordelijkheid en betrokkenheid:

- Ouders die niet voldoen aan hun verantwoordelijkheden, zoals het bijwonen van vergaderingen of het zorgen voor hun kind.
- Ouders die het contact met jeugdhulpverlening verwaarlozen of zich verzetten tegen hulp.

Andere situaties lijken te gaan over (professionele) grenzen. Er zijn bijvoorbeeld situaties waarin jeugdzorgprofessionals geconfronteerd worden met verzoeken of eisen van ouders die in strijd zijn met hun professionele normen en waarden, of waarin jeugdzorgprofessionals te

maken krijgen met situaties waarin ze zich niet comfortabel voelen met het gedrag van cliënten of collega's. Een aantal voorbeelden van deze morele dilemma's zijn:

Veiligheids- en welzijnsproblemen:

- Bedreigende of gewelddadige situaties, zowel fysiek als verbaal
- Kindermishandeling of verwaarlozing
- Inbreuk op de privacy van kinderen (bijv. camera's in de badkamer)
- Jongeren die te maken hebben met negatieve invloeden van vrienden of riskant gedrag vertonen

Professionele uitdagingen en grenzen:

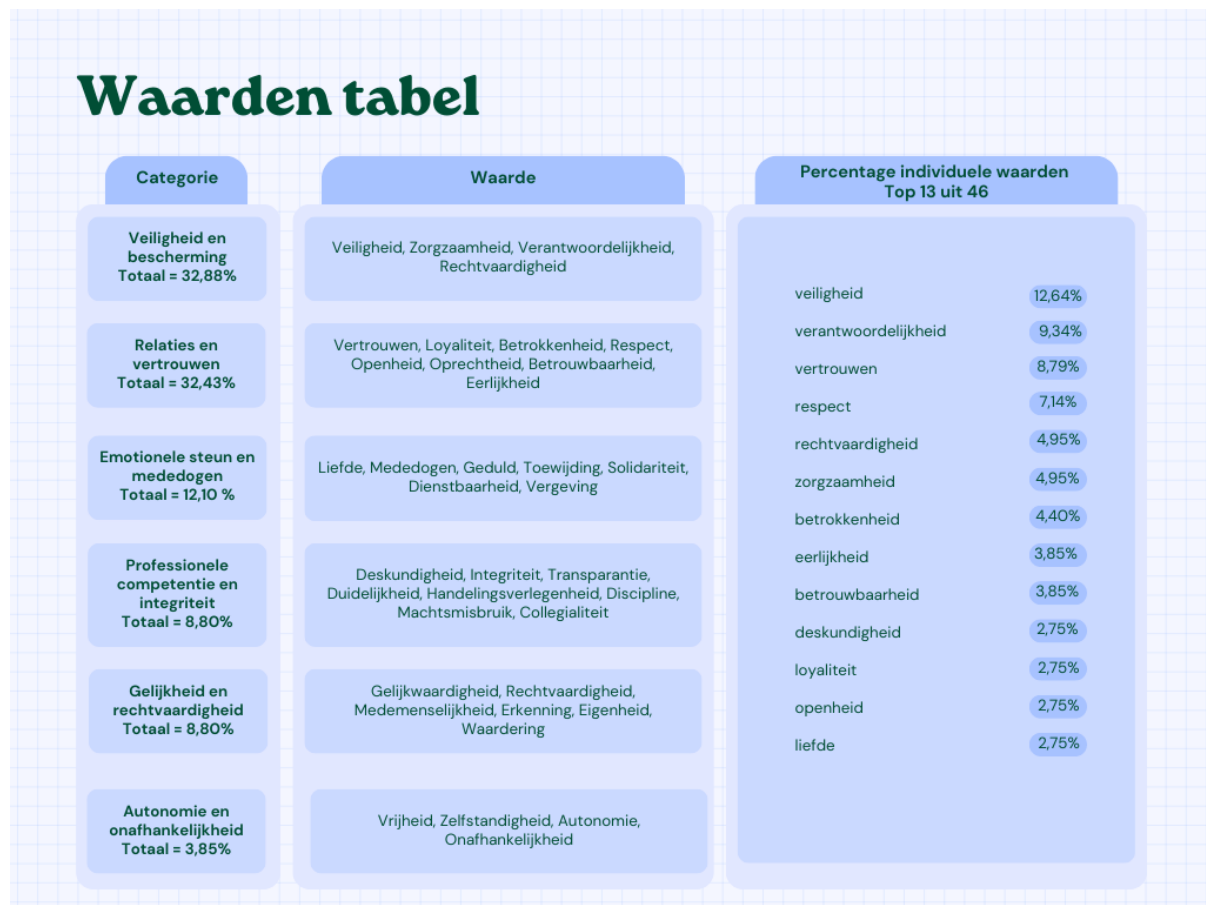
- Het omgaan met moeilijke cliënten of situaties, zoals ongeoorloofde afwezigheid of agressief gedrag
- Het ervaren van ongepaste opmerkingen of gedrag van collega's
- Het nemen van beslissingen die de professionele grenzen overschrijden (bijv. het slepen van een kind)

Uit deze morele dilemma's worden er een aantal gewetensvragen geformuleerd door de jeugdzorgprofessionals. Over het algemeen lijken de gewetensvragen te wijzen op een aantal kernkwesties die overeen komen met de thema's van de situaties. Een van de belangrijkste thema's die naar voren komen in de lijst is het waarborgen van de veiligheid van het kind. Dit komt naar voren in vragen zoals "Moet kind in anti-scheur pak?", "Mag ik ouders terechtwijzen?" en "Moet je op basis van onveiligheid het meisje beschermen en overgaan naar een uithuisplaatsing?". Deze vragen tonen aan dat jeugdzorgprofessionals vaak worstelen met de afweging tussen de rechten van ouders en de veiligheid van kinderen.

Een ander belangrijk thema is de professionele verantwoordelijkheid van de jeugdzorgprofessional, zoals blijkt uit vragen zoals "Mag ik mijn mening delen op haar manier van handelen?" en "Mag ik mijn opvattingen over hygiëne toetsen aan dit gezin?". Deze vragen suggereren dat de jeugdzorgprofessionals in de jeugdzorg vaak nadenken over hun professionele grenzen en de mate waarin zij verantwoordelijkheid kunnen en moeten nemen voor het gedrag van ouders en kinderen. Als laatst komt de relatie tussen jeugdzorgprofessionals, ouders en kinderen naar voren in verschillende vragen, zoals "Mag ik moeder op de vingers wijzen?", "Mag ik vertellen hoe het moet?" en "Mag ik ingrijpen in de band tussen kind en ouders?" Deze vragen wijzen op de complexiteit van de relaties tussen jeugdzorgprofessionals, ouders en kinderen en de vaak delicate evenwichtsoefening die nodig is om deze relaties te onderhouden.

De meeste waarden die volgens de jeugdzorgprofessionals in het geding komen zijn veiligheid, verantwoordelijkheid, vertrouwen en respect. De waarden kunnen worden

gegroepeerd in verschillende categorieën. Hier is te zien dat de eerste twee categorieën 'veiligheid en bescherming' en 'relaties en vertrouwen' het meest in het geding zijn.

Tabel 2: Waarden die volgens jeugdzorgprofessionals in het geding zijn bij morele dilemma's. Opmerking: Het totaal telt niet op tot 100% vanwege mogelijke herhalingen per casus.

Hoe reageren de jeugdzorgprofessionals op de morele dilemma's?

Ondanks dat er een breed scala aan emoties naar boven komen is er een duidelijke top twee. Op nummer één staat onmacht, op nummer twee staat boosheid. De top 5 meest voorkomende gevoelens zijn negatieve gevoelens (zoals onmacht, boos, onrustig, irritatie en verdrietig). Ook zijn er een aantal positieve emoties (zoals inlevingsvermogen en werken vanuit het zorghart). Deze gevoelens kunnen gecategoriseerd worden zoals in de onderstaande tabel, inclusief de door jeugdzorgprofessionals aangevoerde redenen voor deze emoties.

Reactietabel

Categorie	Emoties en gevoelens	Hoeveelheid individuele emoties Top 14 uit 51
Empathie en medeleven Totaal = 11,39%	Zorgen en medelijden voor het kind, inlevingsvermogen in de situatie, zorgen over de gevolgen voor het kind en anderen	onmacht 11,39%
Negatieve emoties Totaal = 36,74%	Boosheid en irritatie over de situatie of het gedrag van betrokkenen, verdriet en bedroefdheid om het kind of de situatie, frustratie en onbegrip over het gedrag van anderen of over de situatie	boos 8,86%
Onmacht en onderdrukking Totaal = 16,37%	Gevoelens van onmacht en het gevoel geen controle te hebben over de situatie, gevoelens van onderdrukking, zoals bedreigd of onder druk gezet voelen	onrustig 3,80%
Spanning en onrust Totaal = 10,15%	Onrust, spanning en angst in verband met de situatie, een ongemakkelijk gevoel of buikpijn hebben	irritatie 3,80%
Professionele uitdagingen Totaal = 5,08%	Moeite hebben om professioneel te blijven in de situatie, bezorgdheid over de eigen rol en verantwoordelijkheden. Onduidelijkheid over wat de beste aanpak of oplossing is	verdrietig 3,80%
Twijfels en onzekerheid Totaal = 6,35%	Twijfels over de waarheid of juistheid van de situatie,	sneu 2,53%
Schuld en verantwoordelijkheid Totaal = 3,81%	Gevoelens van schuld of tekortschieten in de zorg voor het kind of de situatie, het ervaren van een gevoel van verantwoordelijkheid voor het welzijn van het kind	inleving 2,53%
		verschrikkelijk 2,53%
		zorgen 2,53%
		medelijden 2,53%
		vervelend 2,53%
		onbegrip 2,53%
		balen 2,53%
		onder druk 2,53%

Tabel 3: Reacties van jeugdzorgprofessionals op morele dilemma's. Opmerking: Het totaal telt niet op tot 100% vanwege mogelijke herhalingen per casus.

Wat bieden de drie hulpmiddelen voor morele reflectie volgens de jeugdzorgprofessionals?

Voor de beroepscode, de richtlijnen en de 'Box voor Morele Jamsessies' zijn de resultaten onderverdeeld in categorieën van relevante thema's. Per hulpmiddel worden ze hieronder toegelicht.

Beroepscode

Op basis van de verzamelde data betreffende de meningen van jeugdzorgprofessionals over de beroepscode, zijn de volgende thema's geïdentificeerd en gecategoriseerd:

1. Kennis en bewustwording: Veel jeugdzorgprofessionals geven aan dat ze meer kennis hebben opgedaan over de beroepscode en zich nu meer bewust zijn van het belang ervan in hun dagelijkse werk.

2. Houvast en richtlijnen: De beroepscode wordt gezien als een houvast bij het maken van keuzes en als een instrument om professioneel en moreel te handelen. Het helpt de jeugdzorgprofessionals om te reflecteren op hun eigen handelen en om de kwaliteit van hun werk te waarborgen. Het wordt gezien als een handig instrument om te gebruiken. Ook is de beroepscode handig in specifieke situaties bij het waarborgen van de privacy van de cliënt en het professioneel blijven tijdens crisissituaties.
3. Zichtbaarheid en bespreken op de werkvloer: Sommige jeugdzorgprofessionals merken op dat de beroepscode weinig zichtbaar is op de werkvloer en dat er meer aandacht voor zou moeten zijn. Ze suggereren om de beroepscode regelmatig op de agenda te zetten en te bespreken met collega's, zowel tijdens supervisie als in andere bijeenkomsten.
4. Tijdsinvestering en verdieping: Enkele jeugdzorgprofessionals geven aan dat ze graag meer tijd zouden willen investeren in het bestuderen van de beroepscode, maar dat een gebrek aan tijd hen hiervan weerhoudt. Toch vinden ze het belangrijk om zich verder te verdiepen in de code en de ethische aspecten van hun werk.

Richtlijnen

Op basis van de verzamelde data betreffende de meningen van jeugdzorgprofessionals over de richtlijnen, zijn de volgende thema's geïdentificeerd en gecategoriseerd:

1. Houvast en ondersteuning: Veel jeugdzorgprofessionals geven aan dat de richtlijnen hen houvast en ondersteuning bieden bij het nemen van beslissingen en het uitvoeren van hun werk. Ze zien de richtlijnen als een basis voor het nemen van stappen en als een rode draad in hun handelen.
2. Toepassing in de praktijk: Jeugdzorgprofessionals geven aan dat ze de richtlijnen al regelmatig gebruiken, of dat ze van plan zijn om deze vaker te gebruiken in hun werk. Ze vinden de richtlijnen over het algemeen duidelijk, overzichtelijk en eenvoudig toe te passen in de praktijk.
3. Bespreking met collega's en intervisie: Sommige Jeugdzorgprofessionals geven aan dat ze de richtlijnen al vaak bespreken met collega's en tijdens intervisie. Ze willen dit nog meer doen om samen met collega's te reflecteren op hun werk en de toepassing van de richtlijnen.
4. Kennis en bewustwording: Er zijn jeugdzorgprofessionals die aangeven dat ze voor de training weinig of geen kennis hadden van de richtlijnen, en dat ze het waardevol

vinden om deze kennis opgedaan te hebben. Anderen geven aan dat ze zich nu realiseren dat ze de richtlijnen te weinig gebruiken.

5. Afweging en professioneel handelen: De richtlijnen helpen jeugdzorgprofessionals bij het maken van afwegingen en het professioneel handelen in complexe situaties. Ze vinden het nuttig dat de richtlijnen hen helpen bij het onderbouwen van hun beslissingen en het inschatten van de situatie.
6. Persoonlijke waarden en normen: Een enkele medewerker geeft aan dat ze zouden willen dat de richtlijnen meer overeenkomen met hun persoonlijke waarden en normen. Dit kan duiden op het belang van het afstemmen van de richtlijnen op de individuele behoeften en overtuigingen van de jeugdzorgprofessionals.

Box voor Morele Jamsessie

Op basis van de verzamelde data betreffende de meningen van jeugdzorgprofessionals over de box voor Morele Jamsessie, zijn de volgende thema's geïdentificeerd en gecategoriseerd:

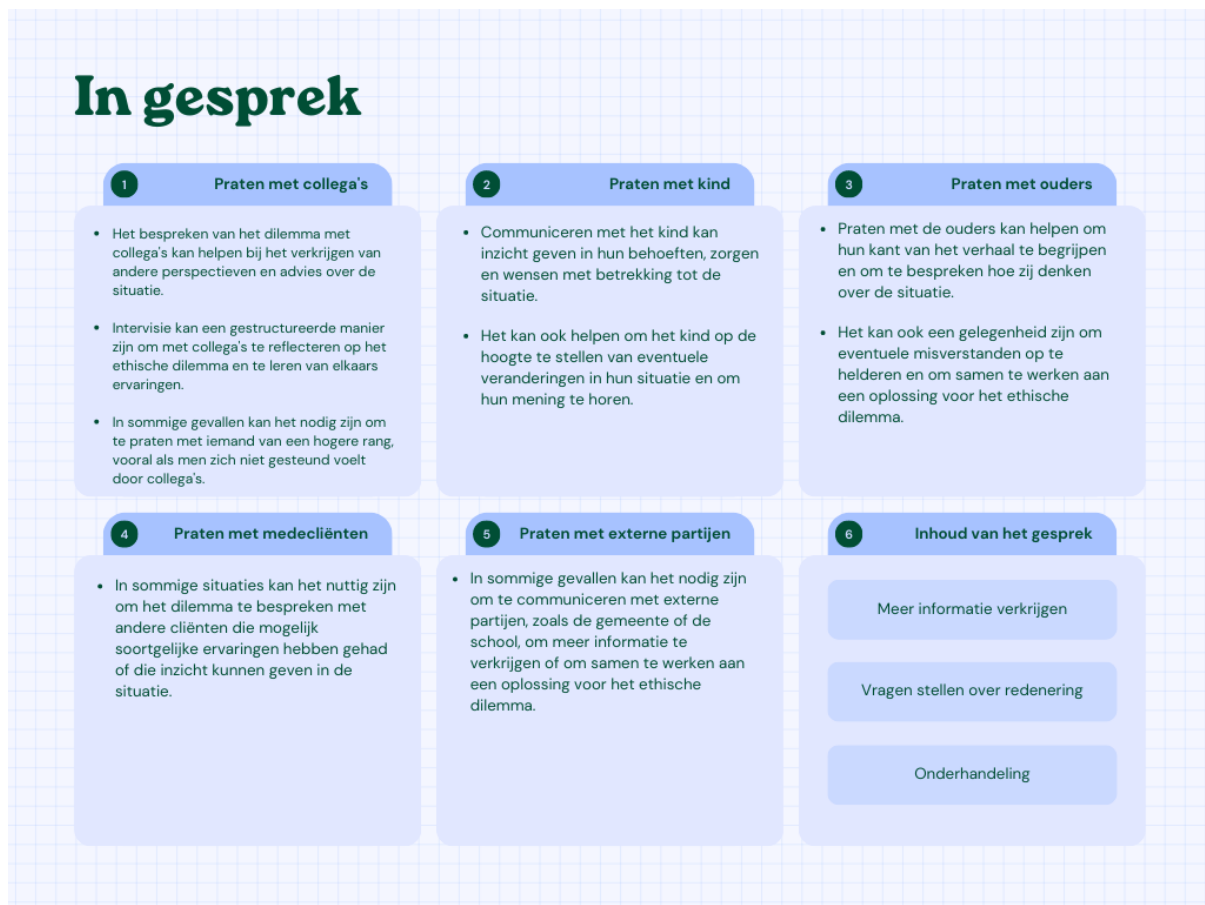
1. Bewustzijn en Reflectie: Veel jeugdzorgprofessionals merkten op dat de box hen hielp om bewuster na te denken over morele dilemma's en om te reflecteren op hun eigen acties en overtuigingen. Dit is te zien in opmerkingen zoals: "vergroot bewustzijn", "bewustere omgang", "handig om op jezelf te reflecteren", en "bewust even stilstaan".
2. Diepgang en Inzicht: De box werd geprezen voor het stimuleren van diepgaande discussies en inzichten. Dit wordt geïllustreerd in opmerkingen zoals "laagje dieper gaan", "meer tot de kern", "verdieping in casus", en "door 10 stappen kan ik de situatie goed uitpluizen". Ook draagt de box bij aan een beter begrip van morele kwesties en het nemen van weloverwogen beslissingen.
3. Bruikbaarheid en Toepasbaarheid: Deelnemers vonden de box een bruikbaar hulpmiddel dat makkelijk te gebruiken was in verschillende contexten, zoals in interviews, bij het nagaan van casussen, of bij het sparren over dilemma's. Dit wordt weerspiegeld in feedback zoals "fijne box", "duidelijk simpel instrument", "goede tool" en "handige tool".
4. Waarden en Normen: De box hielp jeugdzorgprofessionals om de waarden en normen van alle betrokken partijen in overweging te nemen. Dit komt naar voren in opmerkingen zoals "waarden kunnen verschillen", "samen betekenis geven", en "waarden en normen van alle partijen".
5. Aandachtspunten en Verbeteringen: Ondanks de overwegend positieve feedback, werden er ook enkele aandachtspunten genoemd. Een medewerker vond de box te

uitgebreid en overwoog een eigen versie toe te passen. Een ander merkte op dat de box veel gericht is op eigen inzicht, wat het lastig kan maken om tot nieuwe inzichten te komen bij tunnelvisie.

Wat zijn de volgende stappen na het gebruiken van de box voor morele jamsessie?

In 100% van de casussen geven de jeugdzorgprofessionals aan hun dilemma's te willen bespreken met anderen voordat ze tot actie overgaan. Ze praten vaak met collega's, maar ook met de ouders en het kind zelf zowel als andere betrokkenen zoals een school, de gemeente of via een anoniem netwerk. Daarnaast lijken ook enkele acties gericht te zijn op het waarborgen van de veiligheid van het kind, zoals het stellen van vragen, het uitvoeren van een veiligheidscheck, of het stopzetten van therapie indien nodig. Daarnaast lijken de jeugdzorgprofessionals te kijken naar wetten en kaders om te bepalen wat er gedaan kan worden.

Een overzicht van wat de jeugdzorgprofessionals proberen te bereiken met het praten met de verschillende partijen is te zien in het volgende schema:

Tabel 4: Doelen van gesprekken met verschillende partijen volgens jeugdzorgprofessional.

In enkele casussen lijken jeugdzorgprofessionals ook te zoeken naar manieren om hun eigen emoties en stressniveau te beheersen, zoals het rustig doorlezen van een e-mail. Het lijkt erop dat ze ook steun zoeken bij hun collega's en hogere rangen wanneer ze zich niet gesteund voelen door hun directe collega's. Over het algemeen lijkt de lijst een proces te beschrijven dat gericht is op samenwerking, communicatie, en het waarborgen van de veiligheid van het kind. Er wordt veel belang gehecht aan het betrekken van verschillende partijen bij het vinden van oplossingen.

Wat is de jeugdzorgprofessionals bijgebleven na de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek'?

Er kan ook worden gekeken naar welke ervaringen van jeugdzorgprofessionals na het volgen van een ethiek training zijn blijven hangen. De meeste jeugdzorgprofessionals zijn geraakt door de complexiteit en heftigheid van de casussen die zij behandelen. Dit kan leiden tot gevoelens van machteloosheid en onzekerheid over het eigen handelen. De verantwoordelijkheid die zij dragen als jeugdzorgprofessionals en de kwetsbaarheid van de cliënten komt naar voren in de reacties.

Het tuchtrect wordt als heftig beschouwd en sommige jeugdzorgprofessionals zijn geschrokken, ze noemen veelal dat ze geschrokken zijn van de individuele aansprakelijkheid en de beperkte privacy die hierbij komt kijken. Er wordt benadrukt dat de jeugdzorgprofessionals met een kwetsbare doelgroep werken en dat zij zich bewust moeten zijn van hun eigen handelen en de mogelijke gevolgen hiervan. Sommige jeugdzorgprofessionals zijn zich door de training bewust geworden van hun eigen normen en waarden en hoe deze in de praktijk in het geding kunnen komen. De beroepscode en richtlijnen worden gezien als waardevol, maar niet altijd even duidelijk zichtbaar in de praktijk.

Hier is een overzicht van de verschillende thema's die naar boven komen:

1. Bewustwording en reflectie:
 - Reflecteren op eigen waarden
 - Stilstaan bij dilemma's en morele kwesties
 - Bewustwording van kwetsbaarheid en verantwoordelijkheid
2. Communicatie en samenwerking:
 - Inzichten van collega's
 - Belang van overleg en samenwerking
 - Open en eerlijk praten over moeilijke situaties
3. Beroepscode en tuchtrect:
 - Kennis van de beroepscode en richtlijnen

- Tuchtrecht en de gevolgen daarvan
 - Privacy en macht in het tuchtrecht
 - De rol van cliënten in het tuchtrecht
4. Casussen en problematiek:
- Heftigheid en complexiteit van casussen
 - Veelzijdigheid van problematiek
 - Confrontatie met eigen normen en waarden
 - Machteloosheid en verantwoordelijkheid in het werk
5. Professionele ontwikkeling:
- Nieuwe inzichten en perspectieven
 - Ondersteuning van de beroepscode
 - Reflectie op het eigen handelen en de gevolgen daarvan

Wat deden de jeugdzorgprofessionals al en wat gaan de jeugdzorgprofessionals anders doen na de training aan morele reflectie?

Vóór de training was reflectie al een centraal onderdeel van de werkpraktijk volgens de jeugdzorgprofessionals. Ze stonden bewust stil bij hun eigen handelen en hadden een duidelijk begrip van hun gedrag en keuzes. Er was ook een sterke nadruk op communicatie met collega's, een factor die vaak als belangrijk werd beschouwd voor besluitvorming. De beroepscode en de bijbehorende richtlijnen waren eveneens voor velen bekend en werden ook in praktijk gebruikt. Na de training is er echter een verschuiving in de aanpak en perspectieven van de professionals. Hoewel reflectie en zelfbewustzijn, communicatie met collega's en het bewustzijn van de beroepscode en richtlijnen nog steeds centraal staan, worden deze aspecten nu met een verhoogde nadruk en bewustzijn benaderd. Ook geeft het overgrote deel aan dat ze de 'Box voor Morele Jamsessie' (meer) willen inzetten in supervisie, intervisie en vergaderingen.

Een significant verschil is de wijze van besluitvorming. Voorheen vertrouwden professionals op hun intuïtie en ervaring. Na de training is er echter te zien dat ze vaker verwijzen naar formele bronnen zoals de beroepscode en richtlijnen, wat wijst op een verschuiving naar meer formele morele overwegingen.

Een ander belangrijk verschil is dat jeugdzorgprofessionals van plan zijn om in de toekomst meer tijd en rust te nemen. Dit kan erop wijzen dat de training hen heeft geholpen in te zien dat ze wellicht te snelle keuzes maakten in hun werk. Daarnaast is er na de training meer aandacht voor culturele factoren. Het begrip van de culturele achtergrond van cliënten, die eerder niet zo prominent was, wordt nu als cruciaal gezien.

Hieronder is een tabel te zien van de overeenkomsten van voor en na de training:

Overeenkomsten

Categorie	Wat doe je al?	Wat ga je anders doen?
Reflectie en zelfbewustzijn	Benadrukken het belang van reflectie op het eigen handelen en een algemeen verhoogd bewustzijn.	Plannen om nog bewuster te worden van hun acties en keuzes.
Gebruik van de 'Box'	'Box' is een hulpmiddel of methode die amper wordt gebruikt.	Plannen om dit in de toekomst veel te gaan gebruiken.
Praten met collega's	Communicatie en overleg met collega's zijn belangrijk.	Blijvend belangrijke factor in de praktijk.
Beroepscode en richtlijnen	Bewustzijn van de beroepscode en richtlijnen.	Plannen om deze in de toekomst nog bewuster en concreter toe te passen.

Tabel 5: Overeenkomsten voor en na de training.

Hieronder is een tabel te zien van de verschillen van voor en na de training:

Verschillen

Categorie	Wat doe je al?	Wat ga je anders doen?
Aanpak van besluitvorming	Vertrouwen op eigen gevoel, ervaring en intuïtie bij het nemen van beslissingen.	Grotere bereidheid om te verwijzen naar de beroepscode, richtlijnen en andere formele bronnen bij het maken van beslissingen.
Tijd en rust		Plannen om in de toekomst meer tijd en rust te nemen.
Bewustzijn van (culturele) factoren		Grotere nadruk op het begrijpen van de culturele achtergrond van cliënten.
Aandacht voor zelfzorg		Specifieke vermelding van zelfzorg, plannen om bewuster te zijn van eigen welzijn in de toekomst.
Gebruik van formele processen		Verwijzingen naar het gebruik van formele processen zoals vergaderen en het inzetten van meldcodes.
Supervisie	Supervisie wordt meerdere keren genoemd.	Specifiek genoemd dat professionals van plan zijn om de dingen die ze hebben geleerd te implementeren in teamvergaderingen.
Implementatie in teamvergaderingen		
Gebruik van casuïstiek	Gevoelens van schuld of tekortschieten in de zorg voor het kind of de situatie, het ervaren van een gevoel van verantwoordelijkheid voor het welzijn van het kind	Gevoelens van schuld of tekortschieten in de zorg voor het kind of de situatie, het ervaren van een gevoel van verantwoordelijkheid voor het welzijn van het kind

Tabel 6: Verschillen voor en na de training.

Conclusie

In de resultaten worden de verschillende morele dilemma's geïdentificeerd waarmee jeugdzorgprofessionals worden geconfronteerd, evenals hun reacties en de waarden die hierbij in het geding komen. Vervolgens worden de bevindingen van het effect van de training 'Beroepsstandaard, Tuchtrect en Ethiek' en de hulpmiddelen voor morele reflectie besproken. Deze conclusie zal zich richten op het kort behandelen en samenvatten van de antwoorden van de deelvragen en uiteindelijk het beantwoorden van de hoofdvraag, waarbij de impact van de hulpmiddelen op het vergemakkelijken van morele dilemma's centraal staat.

Morele dilemma's en de emoties en waarden

De morele dilemma's die jeugdzorgprofessionals tegenkomen betreffen verschillende kwesties, zoals het gedrag van ouders, de veiligheid en het welzijn van kinderen, de omgang met cliënten en professionele grenzen. Enkele veelvoorkomende thema's die naar voren komen, zijn onder andere ouders die niet meewerken met de zorg voor hun kind, conflicten en beperkte communicatie tussen gescheiden ouders, en situaties waarin kinderen worden blootgesteld aan gevaarlijke of verwaarlozende omstandigheden. De gewetensvragen die jeugdzorgprofessionals hierbij stellen, draaien vaak om deze thema's en laten zien dat zij worstelen met het vinden van de juiste balans tussen de rechten van ouders en de veiligheid van kinderen, professionele grenzen en de verantwoordelijkheid voor het gedrag van ouders en kinderen, en het onderhouden van relaties in de jeugdzorg. De waarden die volgens jeugdzorgprofessionals in het geding komen, zijn met name veiligheid, verantwoordelijkheid, vertrouwen en respect. De twee meest prominente emoties die hierbij naar boven komen bij de jeugdzorgprofessionals zijn onmacht en boosheid.

Het effect van de training en de hulpmiddelen voor morele reflectie

Jeugdzorgprofessionals geven aan dat ze in 100% van de gevallen hun dilemma's willen bespreken voordat ze actie ondernemen. Ze praten met collega's, ouders, het kind zelf en andere betrokkenen, zoals scholen en de gemeente. Ze willen meer informatie verkrijgen, vragen stellen en onderhandelen zodat er een goed overwogen beslissing kan worden gemaakt. De veiligheid van het kind staat hierbij centraal. De Jeugdzorgprofessionals kijken ook naar wetten en kaders om te bepalen welke stappen ze kunnen nemen. Soms zoeken ze ook manieren om hun eigen emoties en stress te beheersen en zoeken ze steun bij collega's en hogere leidinggevenden.

Na het volgen van een ethiektraining blijven verschillende ervaringen bij jeugdzorgprofessionals hangen. Ze worden geraakt door de complexiteit en heftigheid van de casussen die ze behandelen, wat gevoelens van machteloosheid en onzekerheid kan veroorzaken. De verantwoordelijkheid als jeugdzorgprofessional en de kwetsbaarheid van de cliënten worden benadrukt. Het tuchtrect wordt als heftig ervaren, met name de individuele aansprakelijkheid en beperkte privacy. Jeugdzorgprofessionals worden bewust van hun eigen

normen en waarden en hoe deze in de praktijk worden beïnvloed. De beroepscode en richtlijnen worden waardevol gevonden, maar soms niet helder in de praktijk. De thema's die naar voren komen zijn bewustwording en reflectie, communicatie en samenwerking, beroepscode en tuchtrecht, casussen en problematiek, en professionele ontwikkeling.

Voor de training was reflectie al belangrijk in de werkpraktijk van de jeugdzorgprofessionals. Ze stonden stil bij hun eigen handelen en communiceerden veel met collega's. Ook de beroepscode en richtlijnen werden al gebruikt. Na de training is er een verschuiving zichtbaar. Reflectie, communicatie en naleving van de beroepscode blijven belangrijk, maar met een verhoogde nadruk. De jeugdzorgprofessionals willen ook de 'Box voor Morele Jamsessie' vaker inzetten. De besluitvorming is veranderd en er wordt vaker verwezen naar formele bronnen zoals de beroepscode. Ook nemen ze meer tijd en rust en hebben ze meer aandacht voor culturele factoren in het werk.

De drie hulpmiddelen voor morele reflectie, namelijk de beroepscode, richtlijnen en de Box voor Morele Jamsessie, vertonen aanzienlijke overlap wat betreft hun impact. Deze hulpmiddelen kunnen worden ingedeeld in vijf categorieën, namelijk kennis en bewustwording, diepgang en inzicht, houvast en richtlijnen, praktische toepasbaarheid, en tijdsinvestering. In onderstaande tabel worden de drie hulpmiddelen overzichtelijk verdeeld en toegelicht, met vermelding van de categorieën waarin ze kunnen worden ingedeeld.

Bevindingen per hulpmiddel			
Thema	Beroepscode	Richtlijnen	Box
Kennis en bewustwording	Professionals geven aan dat ze meer kennis hebben opgedaan over de beroepscode en zich nu meer bewust zijn van het belang ervan in hun dagelijkse werk.	Er zijn professionals die aangeven dat ze voor de training weinig of geen kennis hadden van de richtlijnen, en dat ze het waardevol vinden om deze kennis opgedaan te hebben. Anderen geven aan dat ze zich nu realiseren dat ze de richtlijnen te weinig gebruiken.	De box helpt professionals bewuster na te denken over morele dilemma's, en ze kunnen reflecteren op hun eigen acties en overtuigingen.
Houvast en richtlijnen	De beroepscode wordt gezien als een houvast bij het maken van keuzes en als een instrument om professioneel en ethisch te handelen. Het helpt professionals om te reflecteren op hun eigen handelen en om de kwaliteit van hun werk te waarborgen.	De richtlijnen bieden houvast en ondersteuning bij het nemen van beslissingen en het uitvoeren van het werk. Ze vormen een basis voor het handelen en helpen bij reflectie en kwaliteitsborging.	-
Toepassing in de praktijk	Professionals geven aan dat ze de beroepscode vaker willen raadplegen en gebruiken in hun werk, tijdens vergaderingen en interviews. Ze zien het als een praktisch instrument bij het oplossen van complexe vraagstukken en het omgaan met privacy van cliënten.	De richtlijnen worden regelmatig gebruikt en zijn duidelijk, overzichtelijk en eenvoudig toe te passen in de praktijk.	Professionals vinden de box een bruikbaar hulpmiddel dat makkelijk in verschillende contexten toe te passen is, zoals bij interviews, het nagaan van casussen en het bespreken van dilemma's.
Tijdsinvestering en verdieping	Sommigen geven aan dat ze graag meer tijd zouden willen investeren in het bestuderen van de beroepscode, maar dat tijdgebrek hen hiervan weerhoudt. Toch vinden ze het belangrijk om zich verder te verdiepen in de code en de ethische aspecten van hun werk.	-	Er waren enkele aandachtspunten, zoals de uitgebreidheid van de box, die door sommigen als te veel werd ervaren. Daarnaast werd opgemerkt dat de focus op eigen inzicht het lastig kan maken om nieuwe inzichten te verkrijgen bij tunnelvisie.
Diepgang en inzicht	-	De richtlijnen helpen bij het maken van afwegingen en het professioneel handelen in complexe situaties. Ze vinden het nuttig dat de richtlijnen hen helpen bij het onderbouwen van hun beslissingen en het inschatten van de situatie.	De box stimuleert diepgaande discussies en inzichten, waarbij de kern van een casus wordt door de situatie goed te kunnen analyseren. Ook helpt de box om rekening te houden met de waarden en normen van alle betrokken partijen bij het nemen van beslissingen.

Tabel 7: Overzicht van bevindingen per hulpmiddel voor morele reflectie.

Hoe helpen de hulpmiddelen voor morele reflectie

Uit bovenstaande informatie leren we dat ten aanzien van de hoofdvraag: 'Het antwoord op de hoofdvraag: 'Hoe helpen de beschikbare hulpmiddelen voor morele reflectie voor jeugdzorgprofessionals bij het vergemakkelijken van morele dilemma's?' dat de jeugdzorgprofessionals besluitvorming bij morele dilemma's na de training benaderen met een verhoogde nadruk op reflectie en zelfbewustzijn, communicatie met collega's en het naleven van de beroepscode en richtlijnen. Voorheen vertrouwden professionals voornamelijk op hun intuïtie en ervaring. Na de training is echter te zien dat ze vaker teruggrijpen op formele bronnen zoals de beroepscode en richtlijnen. Bovendien zijn ze van plan om de Box voor Morele Jamsessie vaker in te zetten, wat wijst op een verschuiving naar meer formele morele overwegingen.

Hfdst 5: Discussie

Binnen de jeugdzorg is het essentieel dat alle betrokkenen, zoals ouders, verzorgers en professionals, samenwerken in het belang van het kind. In de jeugdzorg zien we alleen situaties waarin ouders of collega's primair gefocust zijn op hun eigen belangen en behoeften, zoals bij conflicten tussen gescheiden ouders, beperkte communicatie en een gebrek aan steun of begrip voor het kind. Deze egoïstische houding kan leiden tot langdurige conflicten en onstabiele ouder-kindrelaties met negatieve gevolgen voor de emotionele ontwikkeling en het welzijn van het kind. Een specifiek voorbeeld hiervan kunnen we illustreren aan de hand van een van de casussen uit de data waarin een vader zonder overleg de PlayStation teruggeeft aan het kind, waardoor het kind zijn kamer niet meer verlaat en de schoolprestaties eronder lijden. In dit geval kan de vader zijn persoonlijke wens om het kind in het moment blij te maken zwaar laten wegen, zonder volledig rekening te houden met de mogelijke langetermijngevolgen of het welzijn van het kind. Dat dit soort gedrag kan leiden tot morele dilemma's komt overeen met de ideeën van Plato, Aristoteles, Kant en Garrett Hardin's "tragedy of the commons", waarin conflicten en problemen ontstaan wanneer individuen egoïstisch handelen ten koste van anderen (Hardin 1968, 1243-48; Stanford Encyclopedia of Philosophy 2013; Stanford Encyclopedia of Philosophy 2015; Stanford Encyclopedia of Philosophy 2010). Zowel als met het idee dat pro-sociaal gedrag op prijs wordt gesteld door een overgroot deel van culturen (Lerner 2015, 1-2).

Dergelijke confrontaties met egoïstisch gedrag roepen negatieve gevoelens op bij de jeugdzorgprofessionals en ze geven aan dat er verschillende waarden op het spel staan, waaronder de veiligheid van het kind, verantwoordelijkheid en betrouwbaarheid. Hierbij geven de jeugdzorgprofessionals aan zich vaak boos en machteloos te voelen tegenover de partij. Deze emoties komen overeen als er wordt gekeken naar Schweder's (1997) onderzoek waarin hij drie emoties die identificeert die doorgaans naar voren komen bij een morele overtreding: minachting, woede en walging. De emotie: machteloosheid, kan impliciet worden geïnterpreteerd binnen hun bredere discussie over morele reacties op overtredingen. Bijvoorbeeld, de emotie van woede die ze identificeren kan voortvloeien uit een gevoel van machteloosheid in het licht van onrecht.

Dit wordt ook ondersteund door een van de casussen van de jeugdzorgprofessionals. In deze situatie hadden de ouders gebeld om te melden dat ze door onvoorziene omstandigheden vertraging opliepen en zou de jongere wat later zijn dan afgesproken. De collega reageerde door te stellen dat dit niet was toegestaan en dat dit ten koste zou gaan van de iPad-tijd van de jongere. Dit maakte de jongere erg verdrietig. De jeugdzorgprofessional gaf in de casus aan dat ze het erg onterecht vond dat de jongere hieronder moest lijden. Ze voelde zich hierdoor erg machteloos omdat ze er niks aan kon doen. Als gevolg hiervan werd ze boos op de collega dat diegene zo had gereageerd. Deze morele emoties spelen volgens Haidt (2003) een cruciale rol spelen in besluitvorming en actie ondernemen. Dit komt overeen met het onderzoek van Pizarro (2017), waarbij deelnemers die gemotiveerd waren om een personage

te evalueren meer schuld toeschreven aan dat personage dan deelnemers die dat niet waren. Dit wordt ook weerspiegeld in de eerste stap van het SIP-MDM raamwerk, namelijk het identificeren van het morele probleem, en de emotionele reactie die daarmee gepaard gaat (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 93).

Naar mate de jeugdzorgprofessionals de morele dilemma's verder onderzoeken, komen ze erachter dat het complex kan zijn om gedrag accuraat te beoordelen en dat de volgende stappen die ze willen ondernemen vaak een gesprek met anderen betreft waarin ze meer informatie willen inwinnen. Dit zien we ook terug in het voorbeeld van de PlayStation. Na gesprekken met de vader bleek de intentie positief te zijn. Hij wilde een andere opvoedingsstrategie toepassen door zijn kind positief te belonen in plaats van altijd alleen maar te straffen. Hierdoor begrepen de jeugdzorgprofessionals de situatie beter. Persoonlijke interpretatie speelt dus een belangrijke rol bij het classificeren van gedrag, en de hoeveelheid beschikbare informatie over een situatie beïnvloedt deze interpretatie wat we terugzien in de theorie van Van Lange (2007). Dit wordt ook weerspiegeld in de tweede stap van het SIP-MDM raamwerk, waarbij er informatie over de situatie wordt vergaard (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 93-4).

De training ethiek en de hulpmiddelen voor morele reflectie die hierin worden aangeboden spelen een cruciale rol in het vergroten van het begrip en bewustzijn over de complexiteit van morele dilemma's en in het ontwikkelen van vaardigheden om gedrag op een meer genuanceerde manier te beoordelen. Na de training kunnen de jeugdzorgprofessionals de Richtlijnen, beroepscode en de 'Box voor Morele Jamsessie' blijvend gebruiken als ondersteuning.

De jeugdzorgprofessional hebben beter inzicht gekregen in hoe ze richtlijnen en de beroepscode effectief kunnen toepassen. Deze twee hulpmiddelen bieden kaders en normen voor professioneel gedrag en kunnen als referentiepunt dienen bij het beoordelen van gedrag. Door deze hulpmiddelen te volgen, kunnen jeugdzorgprofessionals hun eigen vooroordelen verminderen en een meer objectieve benadering hanteren bij het interpreteren van gedrag. Dit draagt bij aan een meer moreel formele benadering van situaties.

Over het algemeen heeft de training het bewustzijn over diverse aspecten vergroot: Allereerst leggen jeugdzorgprofessionals veel nadruk op het voeren van gesprekken met ouders, kinderen en collega's. Deze dialogen bieden hen de kans om een diepgaander begrip te krijgen van de motivaties, overwegingen en bedoelingen die schuilgaan achter het gedrag van de betrokkenen. Dit stelt hen in staat om hun beoordelingen te nuanceren en weloverwogen beslissingen te nemen die rekening houden met verschillende perspectieven. Dit wordt teruggezien in het voorbeeld van de PlayStation. Door gesprekken te hebben met de vader konden ze de context en intentie achter het gedrag beter begrijpen.

Het tweede aspect is dat de jeugdzorgprofessionals in de toekomst van plan zijn om meer tijd en rust te nemen om de situatie te evalueren. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de jeugdzorgprofessionals hun dilemma's willen bespreken voordat ze tot actie overgaan. Dit suggereert dat ze bewust zijn van de emotionele aspecten die betrokken zijn bij morele besluitvorming en dat ze streven naar het verkrijgen van verschillende perspectieven. Deze bevindingen sluiten aan bij het systeemdenken van Daniel Kahneman (2011): Het lijkt erop dat jeugdzorgprofessionals het langzamere en meer doordachte "Systeem 2" meer willen gaan toepassen naast het snelle en intuïtieve "Systeem 1". Dit komt ook overeen met het SIP-MDM raamwerk waarin morele besluitvorming een complex proces is en dat automatische intuïtieve processen en tragere redeneerprocessen omvat zowel als vele andere componenten en factoren. (Garrigan, Adlam, and Langdon 2018, 94-5). Het snelle denken wordt dus meer op de achtergrond geplaatst.

Als laatste lijken de jeugdzorgprofessionals bewuster te zijn van hun eigen normen en waarden en hoe deze in het geding kunnen komen bij het nemen van beslissingen in morele dilemma's. Na de training vindt er een verschuiving plaats, waarbij meer aandacht wordt besteed aan de hulpmiddelen voor morele reflectie zoals de beroepscode, richtlijnen en de "box" die verschillende belangrijke waarden en adviezen binnen de jeugdzorg bevat. Ook al geeft een enkeling aan dat het ideaal zou zijn als hun eigen waarden en normen precies overeenkomen met de beroepscode en richtlijnen, benadrukken ze echter dat er al veel overlap is, omdat het welzijn van het kind altijd voorop staat. De steun die ze ervaren vanuit de hulpmiddelen voor morele reflectie en hun collega's helpt hen ook om een keuze te maken waar ze achter staan. Dit is een goede verandering in het gedrag van de jeugdzorgprofessionals want hoewel morele emoties kunnen leiden tot moreel gedrag, zijn ze niet altijd betrouwbare gidsen voor moreel oordeel. Dit sluit ook aan op Greenes (2013) theorie waarin hij betoogt dat individuen zich bewust moeten zijn van deze vooroordelen en moeten streven naar het benaderen van morele besluitvorming met een meer rationele mindset.

De training heeft duidelijk veel voordelen opgeleverd voor de jeugdprofessionals. Hoewel veel informatie reeds bekend was, heeft de training geleid tot een verhoogd bewustzijn en duidelijke kennisverrijking. Het morele besluitvormingsproces vindt nu plaats op een meer gestructureerde en moreel onderbouwde manier. Dit sluit aan bij het idee dat cognitieve trainingen of interventies kunnen bijdragen aan de verbetering van het werkgeheugen en andere aspecten die een cruciale rol spelen in het morele besluitvormingsproces. Hieruit volgt dat dergelijke interventies kunnen bijdragen aan de kwaliteit van morele besluitvorming (Borella et al. 2010).

Hfdst 6: Aanbeveling

Normen en waarden

Uit de data blijkt dat jeugdzorgprofessionals andere waarden hanteren in hun professionele leven dan in hun privéleven. Binnen het werk zijn waarden zoals rechtvaardigheid, het belang van het kind en professionele verantwoordelijkheid van groot belang. Deze waarden worden weerspiegeld in de beroepscode en richtlijnen die de jeugdzorgprofessionals hanteren. Aan de andere kant kunnen in het privéleven van de professionals andere waarden zoals autonomie en respect centraal staan. Ondanks het onderscheid tussen werk- en privéwaarden erkennen de jeugdzorgprofessionals dat deze privéwaarden altijd invloed hebben op hun werk. Persoonlijke waarden, normen en overtuigingen vormen immers de basis van iemands identiteit en beïnvloeden daarmee ook de professionele houding en besluitvorming. Het is belangrijk voor jeugdzorgprofessionals om zich bewust te zijn van deze invloed en om deze kritisch te onderzoeken in relatie tot de morele verantwoordelijkheden van hun werk.

Het onderzoeken van de relatie tussen persoonlijke waarden en professionele ethiek binnen de jeugdzorg kan helpend zijn en kan leiden tot een beter begrip van de complexe dynamiek van morele besluitvorming en de impact ervan op het werk van jeugdzorgprofessionals. Door dit bewustzijn kunnen professionals beter voorbereid zijn op morele dilemma's en kunnen ze hun professionele handelen afstemmen op de behoeften en belangen van de kinderen die zij dienen.

Methode

Tijdens het analyseren van de gegevens kwam naar voren dat sommige vragen op verschillende manieren geïnterpreteerd konden worden, wat een beperking vormde voor de data-analyse. De eerste vraag van het reflectietoets, "wat heeft je geraakt tijdens de bijeenkomsten?", werd ook opgevat als "Wat is je bijgebleven van de bijeenkomsten?". Dit verschil is meegenomen bij de analyse van de data door het te interpreteren door hoe het werd opgevat omdat dan alle antwoorden er goed onder passen. De vierde vraag van de reflectietoets: "Hoe doe je beroepsethische reflectie?" werd opgevat als: "Wat deed je voor de training al aan beroepsethische reflectie?" Bij het analyseren van de data is hier rekening mee gehouden door het te interpreteren door hoe het werd opgevat zodat er een goede voor en na meting kon worden gemaakt. Dit kan echter wel invloed hebben gehad op de nauwkeurigheid van de resultaten, omdat als een vraag niet eenduidig is, kunnen respondenten deze op verschillende manieren begrijpen, waardoor de antwoorden mogelijk niet hetzelfde concept meten.

Daarnaast is het bij het uitvoeren van onderzoek naar de effecten van een training op morele reflectie en gedrag belangrijk om zorgvuldig te overwegen op welk tijdstip de deelnemers de vragen beantwoorden. In het huidige onderzoek werden alle vragen, zowel die gericht waren

op de situatie vóór als na de training, na de training beantwoord. Het is echter van belang om te onderzoeken of het moment van bevraging invloed kan hebben op de resultaten, gezien de extra kennis en inzichten die de deelnemers hebben verworven tijdens de training.

Een mogelijke aanbeveling voor een toekomstig onderzoek is om de vragen over de situatie vóór de training ook vóór de training zelf af te nemen. Op deze manier kan accurater worden bepaald welke mate van morele reflectie en gedrag de deelnemers al vertonen voordat ze aan de training deelnemen. Vervolgens kunnen dezelfde vragen na de training worden gesteld om te onderzoeken of er veranderingen of verbeteringen zijn opgetreden.

Door gebruik te maken van een voor- en nameting, krijgen onderzoekers een beter inzicht in de specifieke impact van de training op morele reflectie en gedrag. Het stelt hen in staat om de daadwerkelijke veranderingen te meten en vast te stellen of de training effectief is geweest. Bovendien kan het helpen om eventuele vertekeningen in de resultaten te verminderen die mogelijk worden veroorzaakt door deelnemers die beïnvloed zijn door hun recente ervaringen tijdens de training. Daarnaast is het ook waardevol om rekening te houden met andere factoren die van invloed kunnen zijn op de resultaten. Bijvoorbeeld, de duur van de follow-up periode na de training kan van belang zijn om te bepalen in hoeverre de veranderingen in morele reflectie en gedrag blijvend zijn. Het is mogelijk dat deelnemers na verloop van tijd terugvallen in oude gewoonten of dat externe factoren hun gedrag beïnvloeden. Het is daarom raadzaam om meerdere meetmomenten te gebruiken om een meer uitgebreid en betrouwbaar beeld te krijgen van de langetermijneffecten van de training.

Naast deze genoemde beperkingen zijn er nog twee andere belangrijke beperkingen die moeten worden erkend. Ten eerste kan er sprake zijn van sociaal wenselijke antwoorden, waarbij de jeugdzorgprofessionals geneigd kunnen zijn om hun antwoorden aan te passen aan wat zij als gewenst of acceptabel beschouwen, in plaats van hun werkelijke gedachten en ervaringen weer te geven. Ten tweede kan er een beperking zijn in de generaliseerbaarheid van de resultaten, aangezien dit onderzoek zich richt op jeugdzorgprofessionals binnen een specifieke organisatie en regio, waardoor de bevindingen mogelijk niet representatief zijn voor andere contexten en populaties.

Het is van belang om rekening te houden met deze beperkingen bij de interpretatie en generalisatie van de resultaten van dit onderzoek.

Literatuurlijst

Allchin, Douglas. 2009. "The Evolution of Morality." *Evolution: Education and Outreach* 2: 590–601.

AnneMarie Bloemhof. 2013a Box voor Morele Jamsessies. Week van Reflectie. Geraadpleegd op 15 mei 2023.
<https://www.weekvanreflectie.nl/innovatie%20&%20inspiratie/Innovatie04.html>.

AnneMarie Bloemhof. 2013b Box voor Morele Jamsessies. Week van Reflectie. Geraadpleegd op 15 mei 2023.
<https://www.weekvanreflectie.nl/innovatie%20&%20inspiratie/Innovatie03.html>.

APA Dictionary of Psychology. n.d. Morality. Geraadpleegd op 8 juni 2023.
<https://dictionary.apa.org/morality>.

Balconi, Michela, en Giulia Fronda. 2019. "Physiological Correlates of Moral Decision-Making in the Professional Domain." *Brain Sciences* 9 (9): 229.
doi:10.3390/brainsci9090229.

Batson, C. D., Ahmad, N., Yin, J., Bedell, S. J., Johnson, J. W., enTemplin, C. M. 1999. "Two Threats to the Common Good: Self-Interested Egoism and Empathy-Induced Altruism." *Personality and Social Psychology Bulletin* 25, no. 1: 3-16.
<https://doi.org/10.1177/0146167299025001001>.

Batson, C. Daniel, Nadia Ahmad, David A. Lishner, en Jo-Ann Tsang. 2002. "Empathy and Altruism." In *Handbook of Positive Psychology*, ge-edit door C. R. Snyder and S. J. Lopez, 485-498. Oxford University Press.

Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW). "Beroepscode Jeugd." 2016. Geraadpleegd op 15 mei, 2023.
https://www.bpsw.nl/app/uploads/BPSW_Brochure_Beroepscode_Jeugd_Web-003.pdf.

Borella, Erika, Barbara Carretti, en Rossana De Beni. 2008. "Working Memory and Inhibition Across the Adult Life-Span." *Acta Psychologica* 128(1): 33–44.
doi:10.1016/j.actpsy.2007.09.008.

- Boyd, Robert, Herbert Gintis, Samuel Bowles, en Peter J. Richerson. 2003. "The evolution of altruistic punishment." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 100(6): 3531-3535. doi: 10.1073/pnas.0630443100.
- Brosnan, Sarah F., Frans B. M., en de Waal. 2004. "Socially Learned Preferences for Differentially Rewarded Tokens in the Brown Capuchin Monkey (*Cebus apella*)." *Journal of Comparative Psychology* 118 (2): 133-139. doi:10.1037/0735-7036.118.2.133.
- Bryman, Alan. 2016. *Social Research Methods*. 5de ed. Oxford: Oxford University Press: 563
- Carlson, Ryan W., Chance Adkins, en Margaret S. Clark. 2022. "Psychological Selfishness." *Perspectives on Psychological Science* 17, no. 5: 1359-80. <https://doi.org/10.1177/17456916211045692>.
- Congress, E. 2000. "What Social Workers Should Know About Ethics: Understanding and Resolving Practice Dilemmas." *Advances in Social Work* 1(1): 1-26.
- Cushman, Fiery, Liane Young, en Marc Hauser. 2006. "The role of conscious reasoning and intuition in moral judgment: testing three principles of harm." *Psychological Science* 17 (12): 1082–1089. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01834.x>.
- Darwin, Charles. 1871. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex. Vol. 1*. London: John Murray.
- Decety, Jean, en Jason M. Cowell. 2014. "The complex relation between morality and empathy." *Trends in Cognitive Sciences* 18(7): 337-339. doi: 10.1016/j.tics.2014.04.008.
- Dixon, Beth A. 1999. "Review of *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals* by Frans de Waal." *Human Ecology Review* 6 (1): 63-68.
- "Ethics." *Encyclopædia Britannica*. Geraadpleegd op 13 mei, 2023. <https://www.britannica.com/topic/ethics-philosophy>.
- Farrimond, Hannah. 2013. *Doing Ethical Research*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Fehr, Ernst, en Simon Gächter. 2002. "Altruistic punishment in humans." *Nature* 415: 137–140. doi: 10.1038/415137a0.

- Frimer, Jeremy A., Nicola K. Schaefer, en Harrison Oakes. 2014. "Moral Actor, Selfish Agent." *Journal of Personality and Social Psychology* 106, no. 5: 790-802.
<https://doi.org/10.1037/a0036040>.
- Garrigan, Beverley, Anna L.R. Adlam, en Peter E. Langdon. 2018. "Moral decision-making and moral development: Toward an integrative framework." *Developmental Review* 49: 80-100.
- Gülcan, Nur Yeliz. 2015. "Discussing the Importance of Teaching Ethics in Education." *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 174 (March): 2622-25.
<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.942>.
- Greene, Joshua. 2013. *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them*. Penguin Press.
- Haidt, Jonathan. 2003. "The moral emotions." In *Handbook of affective sciences*, edited by R. J. Davidson, K. R. Scherer, and H. H. Goldsmith, 852-870. Oxford: Oxford University Press.
- Haidt, Jonathan. 2012. *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. Pantheon/Random House.
- Halwani, Raja. 2003. "Care Ethics and Virtue Ethics." *Hypatia* 18, no. 3: 161-92.
<https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2003.tb00826.x>.
- Hamilton, William Donald. 1964. "The genetical evolution of social behaviour. I." *Journal of Theoretical Biology* 7(1): 1-16. [https://doi.org/10.1016/0022-5193\(64\)90038-4](https://doi.org/10.1016/0022-5193(64)90038-4).
- Hardin, Garrett. 1968. "The Tragedy of the Commons." *Science, New Series* 162 (3859): 1243-1248.
- Harman, Gilbert. 1999. "Moral relativism defended." *Philosophical Review* 106, no. 1: 55-88.
- Harper, Douglas. 2023. "Ethos." *Online Etymology Dictionary*. Geraadpleegd op 8 juni 2023.
<https://www.etymonline.com/word/ethos>.
- Kahneman, Daniel. 2011. *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kohlberg, Lawrence. 1984. *The Psychology of Moral Development: Essays on Moral Development, Volume 2*. New York: Harper & Row.

- Lerner, Richard M. 2015. "Handbook of Child Psychology and Developmental Science || Prosocial Development." DOI: 10.1002/9781118963418.childpsy315. 1-47.
- Markus, Hazel R., en Shinobu Kitayama. 1991. "Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation." *Psychological Review* 98(2): 224–253.
<https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>.
- Masserman, Jules H., Stanley Wechkin, en William Terris. 1964. "'Altruistic" behavior in rhesus monkeys." *American Journal of Psychiatry* 121 (6): 584–585.
<https://doi.org/10.1176/ajp.121.6.584>.
- Mattison, Marian. 2000. "Ethical Decision-Making: The Person in the Process." *Social Work* 45 (3): 201-212.
- Moll, Jorge, Frank Krueger, Roland Zahn, Matteo Pardini, Ricardo de Oliveira-Souza, and Jordan Grafman. 2006. "Human Fronto–Mesolimbic Networks Guide Decisions About Charitable Donation." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 103 (42): 15623-15628
- Nabi, R. L. 2002. "Anger, Fear, Uncertainty, and Attitudes: A Test of the Cognitive-Functional Model." *Communication Monographs* 69: 204-216.
<https://doi.org/10.1080/03637750216541>.
- Nisbett, Richard E., en Lee Ross. 1980. *Human Inference: Strategies and Shortcomings of Social Judgment*. Englewood Cliffs, NJ, USA: Prentice-Hall.
- Piaget, Jean. 2013. *The Moral Judgment of the Child*. 1st edition. London: Routledge.
doi:10.4324/9781315009681.
- Pizarro, David, Yoel Inbar, en Chelsea Helion. n.d. "On Disgust and Moral Judgment." *Perspectives on Psychological Science* 3, no. 3.
<https://doi.org/10.1177/1754073911402394>.
- Platform Arbeidsmarkt Jeugdzorg. z.d. Wie werken in de jeugdzorg? Geraadpleegd op 8 juni 2023. <https://www.jeugdzorg-werkt.nl/werkgevers/wie-werken-jeugdzorg>.
- Rachels, James. 2003. *The Elements of Moral Philosophy*. 4th ed. Boston, MA: McGraw-Hill.
- Richerson, Peter J., en Robert Boyd. 2005. *Not by Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution*. University of Chicago Press.

Nederlands Jeugdinstituut, Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, en Nederlandse Vereniging van Pedagogen en Onderwijskundigen. 2023. "Richtlijnen Jeugdhulp." Geraadpleegd op 15 mei. <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/>.

Schwartz, Shalom H. 1992. "Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries." In *Advances in Experimental Social Psychology*, no. 25: 1-65.

Schwartz, Shalom H. 1994. "Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?" *Journal of Social Issues* 50, (4): 19-45.

Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M., en Park, L. (1997). The "big three" of morality (autonomy, community, divinity) and the "big three" explanations of suffering. In A. M. Brandt & P. Rozin (Eds.), *Morality and health* (pp. 119-169). New York, NY: Routledge.

Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. "Aristotle." Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. Laatst aangepast op 29 juni, 2015. Geraadpleegd op 21 juni, 2023.

Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. "Plato." Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. Laatst aangepast 11 september, 2013. Geraadpleegd op 21 juni, 2023.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2023. "The Definition of Morality." Laatst aangepast op 8 september 2020. Geraadpleegd op 6 juli, 2023. <https://plato.stanford.edu/entries/morality-definition/>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2023. "Immanuel Kant" Laatst aangepast op 28 juli 2020. Geraadpleegd op 14 juli, 2023. <https://plato.stanford.edu/entries/kant/>

Stel, Vianda S., Nicholas C. Chesnaye, Giovanni Tripepi, Friedo W. Dekker, Carmine Zoccali, and Kitty J. Jager. 2021. "Points of Attention When Conducting Etiological Research." *Nephrology (Carlton)* 26 (9): 701–707. <https://doi.org/10.1111/nep.13875>.

Tangney, June Price, Jeff Stuewig, en Debra J. Mashek. 2007. "Moral Emotions and Moral Behavior." *Annual Review of Psychology* 58: 345-372. doi: 10.1146/annurev.psych.56.091103.070145.

Tong, Rosemarie. 1999. "Moral Understandings: A Feminist Study in Ethics (review)." *Hypatia* 14(2): 121–124. doi:10.1353/hyp.2005.0051.

Van Lange, Paul A. M., David De Cremer, Eric Van Dijk, en Mark Van Vugt. 2007. "Self-interest and beyond: Basic principles of social interaction." In *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*, edited by A. W. Kruglanski and E. T. Higgins, 540–561. The Guilford Press.

Wilkinson, Gerald S. 1984. "Reciprocal food sharing in the vampire bat." *Nature* 308: 181-184. <https://doi.org/10.1038/308181a0>.

Wong, Pak-Hang. 2015. "Confucian Environmental Ethics, Climate Engineering, and the 'Playing God' Argument." *Zygon Journal of Religion & Science* 50, no. 1 (March): 28-41. <https://doi.org/10.1111/zygo.12151>.